

सन्ध्यास्तवनांजलि

महाराणीशंकर अंबाशंकर

ગુજરાત વિદ્યાર્પીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક. ૮૩૭૪

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ સંદર્ભ સત્યનાંજલિ

વિગય ૫/૨ : : ૦૭

ઓરમ્

સન્ધ્યા—સ્તવનાંજલિ.

સ્તવક—મહારાણીશંકર અંબાશંકર.

અધિષ્ઠાતા—કન્યા ગુરુકુળ.

ઇટોલા (ખી. ખી. રેલ્વે.)

પ્રથમાવૃત્તિ.

સન ૧૯૨૦

મૂલ્ય એક રૂપિયા.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૮૩૭૪

Printer—R. H. Patel, Krishna Printing Press,

9, Anantwadi, Bombay 2.

Publisher:—Maharanishankar A. Sharma.

Principal Kanya Gurukula

ITOLA. (B. B. Ry.)

અનુક્રમણિકા.

શીર્ષક	પૃષ્ઠ.	શીર્ષક	પૃષ્ઠ
કૃતજ્ઞતા	૧	શુદ્ધ સંકલ્પ	૭૫
પ્રસ્તવન	૩	દિલી આજીજી	૭૭
પ્રાતઃસ્તવન	૬	દીનદયાળુનું દર્શન	૮૦
સાયંસ્તવન	૮	વિયોગ વેદના	૮૩
માનાં વધામણાં	૧૦	મને માલૂમ નહોતું	૮૬
આચમન	૧૨	હું ફેાકટ ઢૂંઢતો'તો	૮૯
ઈન્દ્રિય સ્પર્શ	૧૪	વિરહ વ્યથા	૯૨
માર્ગન	૧૬	દેહારની ઝંખના	૯૫
પ્રાણાયામ	૧૮	પ્રભુ મેધને	૯૯
અધમર્ષણ	૨૧-૨૩	બ્રહ્મ ભ્રમરને	૧૦૧
મનસા પરિક્રમા	૨૫-૩૧	આત્મ ભ્રમરને	૧૦૩
ઉપસ્થાન	૩૨-૩૭	માનો પ્રતાપ	૧૦૫
ગાયત્રી	૩૯	નિરાકારની સાકાર લીલા	૧૦૮
નમસ્કાર	૪૨	પ્રભુ નહિ દેખાવાનું કારણ	૧૧૧
શાન્તિ યાચના	૪૩	કબીરના અવતાર વિચાર	૧૧૩
આરતિ	૪૬	અપરાધની ક્ષમા યાચના	૧૧૭
અનન્યાશ્રય	૫૦	અવિદ્યાની અસર	૧૨૦
સગુણોપાસના	૫૩	કબીરની હેરાનગીરી	૧૨૩
સગુણ નિર્ગુણોપાસના	૫૬	નરસિંહ મહેતાનું તત્ત્વદર્શન	૧૨૫
અપરંપાર પ્રભુ	૫૯	નરસિંહ મહેતાની શિક્ષા	૧૨૭
અમૃત બ્રહ્મસ્તવન	૬૧	અખાની વાણી	૧૨૯
ક્ષમા પ્રાર્થના	૬૩	નરભેરામની નિર્ગુણતા	૧૩૧
વિશ્વમૈત્રી	૬૭	ધીરાની ભક્તિ	૧૩૨
નિવેદન	૭૦	પ્રભુને પામવાનો ઉપાય	૧૩૫
દેશાદર્શ પ્રાર્થના	૭૩	જ્ઞાનચક્ષુ વિનાની વૃત્તિ	૧૩૭

અનુક્રમણિકા.

શીર્ષક	પૃષ્ઠ	શીર્ષક	પૃષ્ઠ
પ્રદક્ષિણા	૧૪૦	કર્તાની ઓળખ	૧૫૮
કબીરની પ્રહોપાસના	૧૫૧	જીવનરથ પ્રભુને સોંપવા	૧૬૩
કવીશનું દર્શન	૧૫૪	નાદપ્રદાને વિનતિ	૧૬૫
		તુંહિ તુંહિ	૧૬૮

શુદ્ધિ પત્રક.

અન્ય પૃષ્ઠ લીટી અશુદ્ધ શુદ્ધ	અન્ય પૃષ્ઠ લીટી અશુદ્ધ શુદ્ધ
પ્રસ્તવન ૩ ૮ ગુજ તુજ	૩૩ ૮૩ ૫ હુકાર હુકાર
સાયંરતવન ૯ ૮ અપીએ અપીએ	૩૮ ૧૦૦ ૧૫ ૬ બંગ- ૬ બંગ-
૫ ૨૧ ૫ અભુવઃ અભુવઃ	ભાથી ભાથી
૧૫ ૩૬ ૧ આશ્ચર્ય આશ્ચર્ય	૩૯ ૧૦૧ ૬ અદ્ય અદ્ય
૧૯ ૪૪ ૬ ભૂમીને ભૂમીને	૪૬ ૧૨૧ ૪ રીલાવના ભાવના
૨૨ ૫૫ ૧ પાપાને પાપીને	૪૮ ૧૨૫ ૧૦ કીધે કીધે
પાડનાર પીડનાર	૫૩ ૧૩૬ ૧૨ કયે કયે
૨૪ ૬૦ ૧ સૂચ સૂચ	૫૬ ૧૫૨ ૫ વધાર વધાર
૨૮ ૭૧ ૫ કીર્તિ કીર્તિ	૫૭ ૧૫૪ ૪ રચ્યુ રચ્યુ

કૃતજ્ઞતા.

ઓ ભગવાન !

આ પામરના 'દિલ-ફેનોમાં,
ભરી તુજ વૈદિક ગાન,
દીધું તેં મને અલૌકિક માન.

નિશીથ નક્ષત્રોનાં શાન્તિ શી,
તાન તેં દિવ્ય ઉતારી,

લવશ્રુતિમાં શ્રુતિ ભવ્ય સુણાવા,
આ ફેનોને ધન્ય બનાવા

ચિતિજ્યોતિપ્રેરણાંગુલીથી

ચિત્તની આર્પી અડાવી.

તેં ગાયું, પ્રેર્યું તેથી,

અંતર ઉઠ્યું લગ્નકારી;

મારા ગાયક ! પ્રેરક !

નહિતો હતી મુંગી મુજ થાળી,

તે આ " સ્તવનાંજલિ " સુખાણુ !

જગમાં ગળવજે પ્રિયપ્રાણુ !

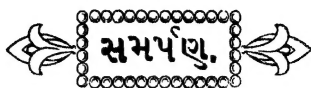
૧ હૃદયરૂપી ફેનોઆફમાં.

૨ મધરાત.

૩ સંસારના કાનમાં.

૪ બ્રહ્મમંત્રો.

૫ જ્ઞાનમય પ્રકાશની પ્રેરણા રૂપ આંગળીથી.

ગગનગંગાજળનિર્મળાં,
 હિમગિરિધવલસત્કર્મમંગળાં,
 પાતિવ્રતપુણ્યપ્રકાશઉજ્જ્વળાં,
 વૈધવ્યવૈરાગ્યતીર્થત્રિમળાં,

વૈદિકધર્મધુરંધરાં,
 ભગવતી શ્રી—

ચંદાબ્દેન ઠાકોરદાસ દેસાઈના
 ઉપકાર, ઔદાર્ય, સૌજન્યાદિ
 અનેક—સદ્ગુણ—કિરણ—પ્રકટલ
 કર—કમળમાં સમર્પણ.

ગુણઓસીંગણ
 કર્તા.

પ્રસ્તવન.

(ગજલ)

પિતા ! તેં જોદમાં લઇને,
 મને ખીલ્લાવવા માગ્યું;
 'અલખ અંતરવૉણા-વાણે,
 મને ગવરાવવા માંડ્યું.
 પરંતુ ખાલ હું નાદાન,
 ઝિલું ક્યમ દિવ્ય ગુજ ગાણું !
 શું સમજું મૂઠ, ગૂઠાશય,
 પ્રલાપું ઘેલું ને ગાંડું.
 'સુધાનયોત્સ્નાસરી શાન્તિ-
 ભરી તુજ સંગૌંતિ લહરી;
 સુણી હું થઇ ગયો ઉન્મત્ત,
 'અનુકરી " હા, હી, હૂ "જ કરી.
 તરૂં કેવી રીતે બચ્યું હું
 તુજ મહાભાવ-સાગરને !

૧ અલક્ષ્ય. ન જોઇ શકાય એવી. ૨ અમૃતચાંદની.

૩ અનુકરણમાં મૂકી.

તરંગોત્સાહના તીરે,
 ઉછાળું પંગુ^૪ પગ કરને.
 કવીશ ! તુજ સાથ ગાવાને,
 ઘણું વલખાં હું તો મારું ;
 ખની જઈ ત્યાંજ ઉન્માદી,
 શુંનું શું ચે લવી કાહું.
 છતાં ખુશી થાય માખાપો,
 સુણી શિશુ ઘેલુડું કાહું;
 ગણે તેનું પઅસંબદ્ધ, બોળડું
 આલાપવું બહાહું.
 હું જાણું “ ગીત આ મારાં
 ન પંડિતમન્યને ભાવે; ”
 ભલા દિલની અજબ ‘સમસ્યા,
 ધમંડી બુદ્ધિને કાવે ?
 પ્રલપવું બાલનું બેઠળ,
 મુરખીને મીઠું લાગે;
 વડિલ ને બાલ વચ્ચેના,
 વિનોદ ન અન્યનાં ભાગ્યે.

હશે જે જિગરનાં ભાંડુ,

કે એકજ સફરનાં બંધુ;

તે અહશે મુજ 'દૃષ્ટિક બિન્દુ

બની 'ઔદાર્ય'ના સિન્ધુ.

જશે જ્યારે જગતમાંથી,

કુજડતા અંધ વિશ્વાસો;

સમજશે શુદ્ધ શ્રદ્ધાળુ,

'તયે' મુજ આત્મ-ઉદ્ધાસો.

૭ દૃષ્ટિ-લક્ષ બિન્દુ.

૮ ઉદારતા.

૯ ત્યારે.

પ્રાતઃસ્તવન.

(રાગ ભૈરવ)

મંગલ પૂર્વદિશામુખી !

તારાં ઉષસ્-હાસ્યને નમું નમું,

૧ ગગન છટા-અલકલટજટિત,

દિનમણિ-શિશપુલને કમું કમું.

૨ મંજુલ લાલ મૃણાલ ખાલ રવિ-

કિરણપદ્માંગુલિ ચુમું ચુમું,

૩ પ્રભૂત પયોદ-પયોધરસૂત-

ધારામૃત પી તૃપ શમું શમું.

૧ આકાશના વિસ્તાર સૌંદર્ય જેવા વાળના ગુચ્છમાં ગુંથાએલ સુરજ રૂપ માથાના સુવર્ણ પુલને હું ચાહું છું, ચાહું છું.

૨ કોમલ લાલ કમળનાળ જેવો ખાળ સૂર્ય-તેનાં કિરણ રૂપ પગની આંગળીઓને ચુમું છું.

૩ ભરેલાં વાદળાં રૂપ સ્તનમાંથી વર્ષતી અમૃતધારાને પીને હું મારી તરશને શાંત કરું છું.

૪ પાવન મલયપવન તવ શ્વસન—

પરિમલમાં અલિ બ્રમું બ્રમું,

નંદનવનનૂતનલલિતલતા,—

‘કિસલય—અવયવ ચહું ચહું.

૬ સૃજન રાસ તવ લીલાલાસ્યમાં,

લોલ લોચને રમું રમું;

તન-સિતાર પ્રાણ-તારમાં,

તવ સંધ્યાસ્તવનો સ્તવું સ્તવું.

૪ પવિત્ર મલયાચળનો પવન એજ તારા શ્વાસોચ્છવાસની
સુગંધિમાં હું બમરો ઉડું છું.

૫ નવાં નવાં કુંપળાં.

૬ જગતનો રાસ એજ તાર’ લીલાવૃત્તયઃ તેમાં આતુર
આંખોએ હું રમું છું.

સાયંસ્તવન.

(માદનાં ભજનની ધુનમાં)

મંગલકારિણી ! સન્ધ્યાહાસિની !
ઇશ્વરી ! તું ઓંકારી !

કરમાં પ્રકૃતિ-વૌણાધારિણી !
શ્રુતિ ગાન ગાનારી !

વિશ્વવ્યાપિની ! પ્રહ્લવાદિની !
સરસ્વતી-જનની-અનાદિની !

સ્તુતિયોગ્ય છબી તારી.

'તારા-તારાટપકી તારા

ગગનભાલમાં બ્રાજે,
ઇન્દુનોં સિન્દુર ખીન્દી સુન્દર,

ચાંદની-ચંદન રાજે,
રાત-અલકમાં 'સેથો વિજળી,

૧ તારાઓ ૩૫ તારા ટપકી તારા આકાશ ૩૫૧ કપાળમાં
ચળકે છે.

૨ રાત૩૫૧ વાળના આગલા ઓળેલા ભાગમાં. ૩ માંગ.

પુણ્ય દ્વિશા-પટકુળે નિર્મળી,
દ્વિગગન પર તુજ સ્વારી.

ત્રિગુણાત્મક માયા તુજ
હુકમ છડી લઈ થઈ પ્રતિહારી,
તારી અપરંપાર શક્તિની નકી રહી પુકારી.

આત્મજ્યોતિની આરતિ કરીએ,
સન્ધ્યાસ્તવનાંજલિ અર્પીએ
લઈએ ઉર સત્કારી.

માનાં વધામણાં.

(રાગ ભેરવી વિગેરે.)

વધાવો, માની સવારી પધારે;

પૂર્વ દિશાની પ્રભાતપુષ્પા-

‘સ્વર્ણ’પાલખીમાંહે;

ગગન, મસાલ રવિતણી ઝાલે,

તારા મોતીની વૃષ્ટિ ઉડાડે—વધાવો.

‘પંખી’મુખે તરૂવર સ્તુતિ ગાયે.

પુલવેલી ‘અલિના ગુંજરે,

‘સુમનસુરભિ સર્મોર સરાવે,

ઉધા પ્રભામૃત સ્વાવે૦—૧

૧ સોનાની

૨ બ્રમરના

૩ પુલની સુગંધિ.

પછી કરજો કર્તવ્ય અન્ય

આ ધન્ય સમય વહી જાયે;

સન્ધ્યા સ્તવને મા સત્કારી,

પામે આશિસ્ ભારે.—૨

“અહુવિસ્મૃતિ”—લેટથી

માનો “અનુગ્રહસ્ત ઝલાયે,

પછી જીવનક્ષેત્રે ધુમતાં,

નહિ ભક્ત કુળંધન ધારે.—૩

સંધ્યા-સ્તવનાંજલિ.

આયમન મન્ત્રઃ

ઓં શંનો દેવી રભિષ્ટય

આપો ભવન્તુ પીતયે

શંયોરભિસ્ત્રવન્તુ નઃ ॥

(યજુર્વેદ અધ્યાય- ૩૬ મંત્ર ૧૨)

૧

આત્મપિપાસા.

(ગજલ)

સુદેવી ! ઇશ્વરી ! માતા !

અમોને થા તું કલ્યાણી;

ત્રિવિધ તાપે તપી દુનિયા,

સુધાસરી વાહળી થાની.

અમારા આત્મચાતક પર,

વરસ શાન્તિશીતળ પાણી;

અમારા મનમથૂરો પર,
 ગરજ મૃદુ વેદિકી વાણી.
 તું કર ચોમેશ્થી વૃષ્ટિ,
 સ્વરૂપાનંદ વર્ષાની;
 ટળે દુષ્કાળ દુઃખોનો,
 મળે સન્મુક્તિ મનમાની.

અથ ઇન્દ્રિયસ્પર્શઃ

ઓં વાક્ વાક્ । ઓં પ્રાણુઃ પ્રાણુઃ ।
 ઓં ચક્ષુઃ ચક્ષુઃ । ઓં શ્રોત્રં શ્રોત્રં ।
 ઓં નાભિઃ । ઓં હૃદયં । ઓં કંઠઃ ।
 ઓં શિરઃ । ઓં બાહુભ્યાં યશોબલં ।
 ઓં કરતલકરપૃષ્ઠે ॥

૨

સર્વસ્વ સમર્પણ.

(ગજલ)

પ્રભુ ! તારે ચરણ અર્પું,
 જીવનસર્વસ્વ આ મારું;
 તનુ, મન, ઇન્દ્રિયો, સર્વે,
 હું તારા શરણમાં ધારું.
 મુકું મુજ 'વાણી-વીણાને,
 અલખ તુજ અંગુલીસ્પર્શે;

૧ વચન રૂપી વીણા વાજત્ર, ૨ અલક્ષ્ય

તબ્બું સ્વર ઝેસુરા ખૂરા,
સદા સન્નાદ રણકાડું.

ચડાવું પ્રાણનાં પુલડાં
હું તારા દિવ્ય પદપદ્મે,
કે જેથી શ્વાસથી જગમાં,
અમર સુવાસ વિસ્તાડું.

‘ધૃતિ’ દેદારની તારી
ઝિલુ હું નયન-દર્પણમાં;
તમોગુણી ફુનજર ટાળું.
‘શુચિ’ સાત્તિકતા ભાળું

કડું મુજ કર્ણ હાર્મોન્યમ,
તને શ્રુતિ સંગીતિ ગાવા;
મધુકર ! મહાણવા તુજથી,
હું નાભિ કમળ ઓવાડું.

તું મારા જિગરનું જીવન,
ગળે માળા, શિરોભૂષણ,
હથેળી, હાથ પહોંચાનાં,
યશો બળ વાડું તુજ સાડું.

અથ માર્જન મંત્રાઃ ।

ઓં ભૂઃ પુનાતુ શિરસિ ।

ઓં ભુવઃ પુનાતુ નેત્રયોઃ ।

ઓં સ્વઃ પુનાતુ કંઠે ।

ઓં મહઃ પુનાતુ હૃદયે ।

ઓં જનઃ પુનાતુ નાભ્યાં ।

ઓં તપઃ પુનાતુ પાદયોઃ ।

ઓં સત્યં પુનાતુ પુનઃ શિરસિ ।

ઓં ખં બ્રહ્મ પુનાતુ સર્વત્ર ॥

૩

અંગપાવની પ્રાર્થના

હું જાણું કે પ્રભુ મારા,
તમે પારસમણી પ્યારા;

અમારાં લોહ-અંગોને,
સુરપર્શે હેમ' કરનારા.

૧ સોનું.

કરો મુજ શીર્ષને પાવન,
 ૨ ચરણચોકી ગણી તેને
 પવિત્રાં નેત્રને કરજો,
 પગે ધરી પાદુકા એને.

વસી મુજ કંઠ-પિંજરમાં,
 સુકોકિલ ! તે કરો વિમળ;
 ૩ નિગમનીરે કરો નિર્મળ,
 સુકેલાં અમ હૃદય-૪ પલ્લવ.

ભરો નાભિકુંડે અમૃત,
 કરો પગ 'પુણ્ય તીર્થ' સમા;
 શિરે ફરી શુદ્ધિ, બુદ્ધિ, દો,
 ઝરો 'સર્વત્ર' શુચિ-ઝરણાં.

૨ પાદપીઠ

૩ જ્ઞાનરૂપી જળથી

૪ હૃદયરૂપી ખાખોચીયું

૫ પવિત્ર.

અથ પ્રાણાયામમંત્રાઃ ।

ઓં ભૂઃ ઓં ભુવઃ ઓં સ્વઃ
ઓં મહઃ ઓં જનઃ ઓં તપઃ
ઓં સત્યમ્ ॥

૪ પ્રાણ પંખીને નિરોધ.

(ગજલ)

ઉડો કયાં પ્રાણ પંખીડાં !
જગતરણુમાં ન કંઈ વળશે;
છે અંદર આત્મકલ્પતરૂ,
અમર ફળ ત્યાં જરૂર જડશે.

'બહિર્ગૌતિથી વળો પાછાં,
 બનો 'અંતર્મુખી સાચાં;
 'પ્રણવ સહ ભૂર્ભુવઃ ગાતાં,
 પરમ આરામ ત્યાં મળશે.

૩'ધી ઇન્દ્રિનળ 'અધગામી,
 ગતિ જો 'ઉધ્વં લેવાશે;
 મનો-મળ સકળ ધોવાશે,
 વિમળ સર્જ્યોતિ ઝળહળશે.

(ધ્યાન)

તું છે ભૂઃ પ્રાણનો આધાર,
 દુઃખનાશી ભુવઃ કિરતાર;
 સુખી સ્વઃ વ્યર્પો સૌ સંસાર,
 મહુઃ સર્વેથી મહાન અપાર.

જનઃ સૃષ્ટિનો સરજનહાર,
 તપસ્સ્વરૂપી તું તેજોબાર;
 અખડૈકરૂપ સત્ય ત્રિકાલ,
 જપુ પ્રાણો રૂંધી ચોંકાર.

અવમર્ષણમન્ત્રાઃ ।

ઓં ક્ષતં ચ સત્યં ચાલીક્ષાત્-

તપસોઽધ્યજયત

તતો રાઙ્યજયત

તતઃ સમુદ્રો આણુવઃ

૫ વિકાસજ્ઞાન-પાપમોચન.

(ગજલ.)

હુતી ^૧નૈરાશ્યતમ ^૨રજની,

કૃપા-ઉષા સરી હરિની;

^૩હરી મૂર્છા, જડે રેડી,

સુવર્ણ વિકાશામૃતની.

*સૃજન ઈક્ષા-ઋચા પ્રકટી,
 *તપોબ્રહ્મે શરૂઆતે;
 પછી સત્પ્રકૃતિ વિકસી.
 હુતી *અવ્યક્તરૂપા જે.

શરૂગતિ પ્રેરો પ્રકૃતિમાં,
 બનાવા કાર્ય કારણથી;
 દ્રવ્યો સંશોભમાં આણુઓ,
 થયાં તે સ્થૂળ, સંગમથી.

૪ જગત્ત્રયના રૂપ સંકલ્પ-મંત્રો.

૫ જ્ઞાનમય મશ્વરમાં

૬ ન ઓળખી શકાય એવી.

સમુદ્રાદર્શુવાદધિ
 સંવત્સરો અભયત
 અહો રાત્રાણિ વિદધદ્
 વિશ્વસ્ય મિષતો વશી
 સૂર્યાચન્દ્રમસૌ ધાતા
 યથાપૂર્વમકલ્પયત્
 દિવં ચ પૃથિવીં ચાંતરિક્ષમથોસ્વઃ ॥

૬ વિકાસ વિસ્તાર, અનંતપ્રાપ્તિ.

(ગજલ.)

અણુસંયોગના ક્ષણથી,
 સુગણનામાં સમય આવ્યો;
 'ચરાચર-વિશ્વ વશકર્તા,
 નિયમમાં રાતદિન લાવ્યો.

પ્રથમ પેઠે વિધાતાએ,
 રવિ-શશીની રચી દુનિયા,
 સ્નેહયા સ્થાને દુઃ, પૃથિવી,
 અન્તરિક્ષે લોક સૌખ્યમયા.

જગતનાં સત્ય પુસ્તકમાં,
 પ્રભુ ! તારી અનંત કથા,
 કથા વાંચ્યે અનંત વિકાસ-
 શાન્તિ ભક્તજન લલતા.

મનસા પરિક્રમા મંત્રાઃ

ઓં પ્રાચી દિગગ્નિ રધિપતિ—

રસિતો રક્ષિતાદિત્યા ઇષવઃ ।

તેભ્યો નમોધિપતિભ્યો નમો

રક્ષિતૃભ્યો નમ ઇષુભ્યો

નમ એભ્યો અસ્તુ ।

યોસ્માન્ દ્વેષ્ટિ યં વયં દ્વિષ્મ—

સ્તવો જલે દદ્મઃ ॥

માનસ પરિક્રમા.

(હરિગીત સોહિણી આદિમાં.)

જ્યાં જ્યાં નજર મારી ઠરી,

ત્યાં ત્યાં હરિ! તુજ હાજરી

ચારે દિશા નીચે ઉપર

રક્ષક અમારો ઉપરી.

પૂર્વા દિશાનેા નાથ અગ્નિ-
 શુદ્ધજ્ઞાનસ્વરૂપ તું,
 રક્ષે 'તિમિર-અસુરો થકી,
 રવિકિરણ-ખાણે ભૂપ ! તું.

સ્વામી, સુપાલક, ^૧ત્રાણસાધન-
 ખાણને સત્કારીએ,
 અમ દ્રોહીને પણ તુજ-
 ક્ષમાદાને પ્રભો ! ઉદ્ધારીએ.

૧ અંધકાર તથા પ્રાણ હરનાર પ્રાણી.

૨ રક્ષાનું સાધન.

ઓં દક્ષિણ દિગિન્દ્રોદિપતિ
સ્તિરશ્ચિરાજ રક્ષિતા

પિતર ઇષવઃ

(તેજ્યો.....દધ્મઃ-ઉપર પ્રમાણે)

દક્ષિણ દિશાનો ઇન્દ્ર પતિ—
ઐશ્વર્ય પૂર્ણ—સ્વરૂપ તું,
રક્ષે 'કુટિલકર્મી'થી,
પિતૃ-^૨વીર બાણે ભૂપ તું !

(સ્વામી.....ઉદ્ધારીએ-ઉપર પ્રમાણે)

૧ આડી ચાલના-નીચ કર્મવાળાંઓથી.

૨ જ્ઞાની ધર્માત્મા, વડીલો તથા શુરવીરોરૂપી બાણોથી.

ઓં પ્રતીતી દિગ્વરણોધિપતિ:

પૃદ્ધાકૂ રક્ષિતાન્નમિષવ:

(તેભ્યો.....દધ્મઃ ઉપર પ્રમાણે)

પશ્ચિમ દિશાનો વરુણ નામી

ઇશ શ્રેષ્ઠ-સ્વરૂપ તું,

રક્ષે વિષાળાં પ્રાર્ણીથી,

જડોબુટ્ટી-ખાણે ભૂપ તું.

(સ્વામી.....ઉદ્ધારીએ-ઉપર પ્રમાણે)

ઓં ઉદીચી દિક્કસોમોધિપતિ:

સ્વળે રક્ષિતાશનિરિપવ:

(તેજ્યો.....દધ્મ:-ઉપર પ્રમાણે)

ઉત્તર દિશાનો સોમ નામી,

સ્વામી શાન્ત—સ્વરૂપ તું,

રક્ષે 'અયોનિજ' 'અધમજ' તુથી,

'વીજ—બાણે ભૂપ તું.

(સ્વામી.....ઉદ્ધારીએ-ઉપર પ્રમાણે)

૧ પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થઇ જનારાં,

માંકડ, ચાંચડ, વીંછી વિગેરે.

૨ ક્ષુદ્ર, નીચ.

૩ વીજળી રૂપ બાણથી.

ઓં ધ્રુવાદિગ્રવિજ્ઞાનરધિપતિઃ
કલમાપગ્રીવો રક્ષિતા વીરધ ઇપવઃ

(તેજ્યો...દધમઃ-ઉપર પ્રમાણે)

નાંચલી દિશાનો અધિપતિ તે
વિજ્ઞાન-વ્યાપકરૂપ તું
‘વિષકંઠથી રક્ષે વનસ્પતિરૂપ
બાણે ભૂપ તું !

(સ્વામી.....ઉધારીએ-ઉપર પ્રમાણે)

૧ ઝેર છે કંઠે જેનાં એવાં પ્રાણી.

ઓં ઊર્ધ્વા દિગ્બૃહસ્પતિ રધિપતિઃ

શ્ચિત્રો રક્ષિતા વર્ષમિષવઃ

(તેજ્યો.....દધમઃ)

ઉપલી દિશાનો પતિ બૃહસ્પતિ,

અક્ષવિદ્યારૂપ તું

રક્ષે રગત-પિત્ત રોગથી

શુચિ વૃષ્ટિ-ખાણે ભૂપ તું.

(સ્વામી.....ઉદ્ધારીએ.)

ઉપસ્થાન મન્ત્રાઃ

ઓં ઉદ્યં તમસસ્પરિ સ્વઃ

પશ્યન્ત ઉતરમ્

દેવં દેવત્રા સૂર્ય

મગન્મ જ્યોતિરુત્તમમ્ ॥

ઉપાસના.

(ગજલ)

અરે સંસાર અપરંપાર,
ખરેખર તિમિર' પારાવાર;
જવું શી રીત પેલે પાર-
મુક્તિ, શાંતિમય કિનાર,

*પ્રલોભન-લોહચુંબક પહાડ,
 ખેંચે મૂઠ જીવન-જહાઝ;
 *વિષયિતા વીજના ચમકાર,
 ત્યાં પહોંચાય શે હરિદ્વાર !

ચરાચરના પ્રકાશક "ભાણુ !
 ઓ દેવાધિદેવ મહાન !
 તારી શ્રેષ્ઠ જ્યોતિ જગાડ,
 અમારો માત્ર તે આધાર.

ઓં ઉદ્યુત્યં જાતવેદસં
 દેવં વહન્તિ કેતવઃ
 દૃશે વિશ્વાય સૂર્યમ્ ॥

૧૪

ધ્યાન.

(ગજલ)

વિભુનું *ધામ કેમ જણાય ?
 દર્શન કેમ તેનું થાય !
 શ્રુતિ ને સૃષ્ટિ-સંકેતે
 ધ્વજ એ દેવની દેખાય.

પ્રકાશક વેદ-વિધાનો,
 નિયામક સર્વ દુનિયાનો;
 સૂરજ એ જ્ઞાનનયનાનો,
 અમારું ધ્યાનખિન્દુ થાય.

* તેજ. ૧ ઇસારે. ૨ ધમ.

૩ ચલાવનારો. ૪ જ્ઞાનરૂપી આંખો.

ઓં ચિત્રં દેવાનામુદગાદનીકં
 ચક્ષુર્મિત્રસ્ય વરુણસ્યાગ્નેઃ
 આગ્રાધાવા પૃથિવી અંતરિક્ષં
 સૂર્ય આત્મા જગતસ્તસ્થુષશ્ચ સ્વાહા.

૧૫ આત્મજયોતિઃ

(ગઝલ)

પિતા ! તારો મહા મહિમા,
 'મહીમાં વિરલાં જાણે;
 જીવે જે ચર્મચક્ષુથી,
 પરમ તુજ 'ધામ શું મહાણે?

તું છો આશ્રય 'બુદ્ધાનું',
 અજબ સામર્થ્ય 'સિદ્ધાનું';
 રવિ, શશી, અગ્નિ, તારાનું,
 તું 'નૂરેચ્છમ પ્રહ્લાંડે.

હુ, પૃથ્વી, અંતરિક્ષતણા,
 અચળ પારક બધા ગ્રહના;
 પ્રકાશાત્મા ચરાચરના,
 તને ધરીએ અમે ધ્યાને.

૩ વિદ્વાનોનું. ૪ યોગીઓનું.
 ૫ આંખનું તેજ.

ઓં તચ્ચક્ષુદેવલિતં

પુરસ્તાઽધુકમુચ્યરત્ ।

પશ્યેમ શરદઃ શતં જીવેમ શરદઃ શતં

શૃણુયામ શરદઃ શતં

પ્રપ્નવામ શરદઃ શત

મદીનાઃ સ્યામ શરદઃ શતં

ભૂયશ્ચ શરદઃ શતાત્ ॥

૧૬

અભિલાષા.

(ગજલ)

નયન તું અંધ આલમનું,

ભગતનો ભીડભંજન તું,

સનાતનથી નિરંજન રહી,

વિરાજે ધર્મરાજનું ! તું.

ગ્રહી તારી કૃપા-કાન્તિ,
 નયનથી સો વરસ જોઈએ;
 'શતાબ્દિ જીવતાં રહીએ,
 પુરાં સો વર્ષ સાંભળીએ.

મધુરું સો વરસ વહીએ,
 પરાધીન, દીન ના થઈએ;
 શતાબ્દિથી વધારે પણ,
 બધા એ લાભ ભોગવીએ.

ગાયત્રી મન્ત્રઃ

ઓં ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુ-
 વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ
 ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ॥

૧૭

ગાયત્રીસ્તવન.

(ભેરવી, કાનરો)

ઓંકાર તું ઉત્તમનામી,
 'વેદ-સિન્ધુનો સુધાસાર,
 અ,ઉ,મ્, ત્રણ અક્ષરધામી.-ઓં.

૧ વેદરૂપી સાગરનું અમૃતતત્વ.

વિરાટ, અગ્નિ, વિશ્વ અકારે,
 વાયુ, હિરણ્યગર્ભ, ઉકારે,
 મશ્વર, આદિત્ય, પ્રજા, મકારે,
 છો 'વિધવિધ અભિધાની.-૧

જીવન-પ્રાણ ચરાચરનો ભૂઃ
 સૌખ્યસ્વરૂપી ભુવઃ સ્વયંભૂ,
 સ્વર્ભોક્ષજનક, વ્યાપક સૌભાં,
 છો ત્રિભુવનનો સ્વામી.-૨

જગદુત્પાદક તને દેવને,
સ્તુતિયોગ્ય તુજ દિવ્ય તેજને,
ધારણ કરીએ ભક્તો સર્વે,
ધ્યાને અંતર્યામી.—૩

જ્ઞાનસૂર્ય ! તું પ્રેર અમારી,
‘બુદ્ધિ-ચક્ષુને’ સત્પથ વાળી,
બંધન-રાત્રિ દમ્ભે ટાળી,
મુક્તિ-ઉપાને પામી.—૪

નમસ્કાર મન્ત્ર:

ઓં નમઃ શંભવાય ચ,
મયેાભવાય ચ ।

નમઃ શંકરાય ચ,
મયસ્કરાય ચ ।

નમઃ શિવાય ચ,
શિવતરાય ચ ॥

૧૮

નમસ્કાર.

(ગજલ)

નમુ' સુખરૂપ જ્ઞાનુને,
સદાનંદી મયેાનુને;
નમુ' કલ્યાણ-શંકરને,
સુશિક્ષાપ્રદ મયસ્કરને.

નમુ' મંગળકર શિવને,
તું શિવતર 'મોક્ષદા જીવને;
દ્રવે જ્યમ મીણુ 'દીપકને,
નમુ' ગદ્ગદ દિલે તુજને.

૧ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનના દેનાર. ૨ મુક્તિદાયક. ૩ દીવાની પાસે.

સંધ્યા સમાપ્ત.

ઓં ઘોઃ શાન્તિરન્તરિક્ષં શાન્તિઃ
 પૃથિવી શાન્તિરાપઃ શાન્તિરોષધ્રયઃ
 શાન્તિઃ। વનસ્પતયઃ શાન્તિર્વિંશ્ચેદેવાઃ
 શાન્તિર્બ્રહ્મ શાન્તિઃ સર્વં શાન્તિઃ
 શાન્તિરેવ શાન્તિઃ સામા શાન્તિરેધિ ॥

યજુ. અ. ૩૬, મં. ૧૭.

૧૯

શાન્તિયાચના.

(ગજલ)

પ્રભુ ! બ્રહ્માંડમાં શાન્તિ-
 સુધાધારા વહાવી દે,
 અશાન્તિ-ઝેરિલાં નાળાં,
 કૃપા કરીને સુકાવી દે.

દુલોકે, અંતરિણે, તું
 પકડ દૃઢ શાન્તિ-અંદરવે,
 જડયા રૂહે જ્યોતિના ગોળા;
 ન ટકરાઈ કરે બળવો.

સકલ સિદ્ધિ નવે નિધિની,
 ભરતીંથી શાન્તિ ભુમીને દે;
 'અતિવૃષ્ટિ, 'અનાવૃષ્ટિ હરી,
 જલશાન્તિ અમને દે.

અમોને 'હૃષ્ટિ, પુષ્ટિથી
 હો શાન્તિ અન્ન-ઔષધિએ,
 ઋતુ ઋતુ શાન્તિદાયી હો
 અમોને સદ્વનરૂપિએ.

નૃપો, પ્રજો, સુશક્તિ-બુદ્ધિ-
 ઉન્નતિથી કરે શાન્તિ,
 જગતમાં શાન્તિદાયી બ્રહ્મ-
 વિદ્યાની સરે કાન્તિ.

‘અનલ, ‘અનિલાદિથી શાન્તિ,
 કુર્જવ-જતુંથી હો શાન્તિ;
 ત્રિવિધ તાપોથકી શાન્તિ,
 બધે શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ.

ઓં સ નો બન્ધુર્જનિતા સ વિધાતા,
 ધામાનિ વેદ ભુવનાનિ વિશ્વા;
 યત્ર દેવા અમૃતમાનશાના-
 સ્તૃતીયે ધામજ્ઞધૈરયન્ત.

યજુ. અ. ૩૨ મં. ૧૦

૨૦

આરતિ.

જય પરબ્રહ્મ પિતા ! પ્રભુ !
 જય પરબ્રહ્મ પિતા !
 પ્રાણિ માત્રના બ્રાતા,
 બ્રહ્માંડના વિધાતા,
 તું જ એક 'ત્રાતા.-જય.

તું છે ઇન્દ્રિયગોચર,
 નિરાકાર, વ્યાપી;
 શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ના
 ગંધ શકે માપી૦-૧

છબી ચિતારી તે,
 વિરાટ—કળાવાળી,
 નિરખી માનવ માને,
 તુજ મહિમા ભારી૦-૨

ગુનિ-મન-મોરલી માંહિ,
 તેં શ્રુતિ-ગીતિ પુંકી;
 પ્રહ્લનાદ જગલરમાં,
 તે જ રહ્યો ગુંજી૦-૩

ત્રણે કાળ સદ્રૂપ,
 વિકૃત તું ન થતો;
 સન્માર્ગે લે મુજને,
 'અસત્યથી અળગો.-૪

‘તું’ છે જ્યોતિસ્વરૂપ,
 તિમિર તને ન નડે;
 પ્રકાશ ભર તું મુજમાં,
 કર અંધાર પરે૦-૫

‘નિત્યમુક્ત’ અજ તું,
 જન્મ મરણ નહિ લે;
 મૃત્યુજીત કરી મુજને,
 અમૃતમય કરી દે૦-૬

૪ “તમસો મા જ્યોતિર્ગમય”

૫ “મૃત્યોર્મા અમૃતંગમય.”

વેદાહમેતં પુરૂષં મહાન્તમ્
 આદિત્યવણુ^૧ તમસઃ પરસ્તાત્ ।
 તમેવ વિદિત્વાતિમૃત્યુમેતિ
 નાન્યઃ પન્થા વિદ્યતેયનાય ॥

યજુ. અ. ૩૧ મં. ૧૮.

૨૧

અનન્યાશ્રય.

(ગજલ.)

પ્રભુ ! એકજ રૂકત તુજને,
 પરમ ઉપાસ્ય બાહુ^૧ હું;
 કરી અન્યાશ્રયે 'અસતે,
 ન કલ્પિત કાંઈ માનું' હું.

“ પુરિ ”-બ્રહ્માંડમાં “ શેતે ”
 તું તેથી પુરૂષ કહેવાયે;
 પછી અપમાન તારું,
 જો તને પાણી પોઢાડું હું.

વિભુ આકાશ કરતાં પણ,
 મહાવ્યાપીપણું તારું;
 પછી તે પૂતળું તારું,
 પૂજવા કયાં જનાવું હું.

તું પોતે સ્વપ્રકાશરૂપી,
 રચક આદિત્યમંડળનો;
 અજબ અંધેર તેમ છતાં,
 હોવા તુજ પાસ આળું હું.

તને ખસ એકને જાણ્યે,
 મરણ જન્મો તજે માનવ;
 'કુટિલ' અન્યાન્ય પથોને,
 ન "શિવપદગામી" ધારું હું.

૩ વાંકાચુંકા. ૪ બીજા ત્રીજા.
 ૫ કલ્યાણના માર્ગે લઇ જનારા.

તેજોસિ તેજો મયિ ઘેહિ,
 વીર્યમસિ વીર્યં મયિ ઘેહિ;
 બલમસિ બલં મયિ ઘેહિ,
 ઓજોસ્થોજો મયિ ઘેહિ;
 મન્યુરસિ મન્યું મયિ ઘેહિ,
 સહોસિ સહો મયિ ઘેહિ.

યજુ. અ. ૧૯ મં ૯.

૨૨ સગુણોપાસના.

(ગજલ)

પ્રભુ ! તું તેજનો સાગર,
 અવિદ્યા-તિમિરનો ભાસ્કર;
 હું અંધું કમળ તુજ ખાતર,
 મને તુજ તેજ દે પ્રિયકર.

પિતા ! છો વીર્ય-શક્તિખાણ,
 તું કર મુજ પ્રાણ વજ્રસમાન;
 લડું ખુબ ફર્જ - રણમેદાન,
 હાણું ભય-બુદ્ધમકર શયતાન

મહેશ્વર ! તું અતિ બળવાન,
 મને સામર્થ્ય દે તુજ મહાન;
 કે કરવા જેથી પર કલ્યાણ,
 કરું નિજ જાનને કુરબાન.

તું ઓજસ્વરૂપી ભગવાન,
 પરાક્રમનું મને દે દાન;
 કરું જેથી હું એવાં કામ.
 અમર થાયે જગતમાં નામ.

તું 'મન્યુ' પાપાને પાડનાર,
મને દે ક્રોધ સ્થાને સાર;
જે 'માનવમુક્તિના હુણુનાર,
હું થાઉં તેમને દમનાર.

જગત્પ્રધારણ-સહનસ્વરૂપી,
મને પણ દે સહનશક્તિ;
ગમે તેવી પડે 'વિપત્તિ,
રહે તવ ચરણ દૃઢ ભક્તિ.

૧ ક્રોધ. ૨ મનુષ્ય જાતિની સ્વતંત્રતા.

૩ દુઃખ.

સ પયં ગાઁ યદ્યુ ક મ'કાય મ વ્ર'ણુ
 ૩મસ્નાવિરં શુદ્ધ મ'પાપવિદ્ધ મ્
 કવિર્મનીષી પરિભૂઃ સ્વયંભૂ
 યાંથાતથ્યતોર્થાન્ વ્યદધા-
 ય્છાશ્ચતીભ્યઃ સમાભ્યઃ

યજુ. અ. ૪૦ મં. ૮.

૨૩ સગુણ નિર્ગુણોપાસના.

(હોરી રાગણી.)

તું આકાશ સમે ઓંકાર,
 સકળ સ્થળ ભરપૂર ઇશ્વર !
 સૃષ્ટિ- સરજનહાર૦-૧ તું.

અખંડ, એક, અનંત, 'અશરીરી,
 નથી લેતો અવતાર,
 અભેદ, અચલ, અચ્છેદ, એકરસ,
 'છિદ્ર ન કોઈ પ્રકાર.-૧

સૂક્ષ્મ, નૌરૂપ તને 'નસનાડનાં,
 બંધન નહિજ લગાર;
 જન્મ, મરણ, ભય, શોકથી મુક્ત તું,
 શુદ્ધ, પુદ્ગલ રહેનાર.-૨

ન્યાયી નિરંતર વળી નિરંજન,
 તું સર્વજ્ઞ અપાર;
 સર્વ જીવોના મનનો સાક્ષી,
 વ્યાપક અંદર બહાર.-૩

આદિ કારણ માત, તાત,
 ઉત્પાદક તારૂં ન થાય;
 પણ સઘળાનું આદિકારણ,
 તુંજ એક કિરતાર.-૪

પરમહિતાર્થ પ્રજ્ઞને અર્ચ્યું,
 જ્ઞાન સનાતન સાર;
 સત્ય યથાવત્ શુભવાણી તે,
 આર વેદ મોઝાર-૫

ન યસ્ય દાવાપૃથિવી અનુવ્યયો,
 ન સિન્ધવો રજસો અન્તમાનશુઃ ।
 નોત સ્વવૃષ્ટિં મદે અસ્યં યુધ્યત,
 એકો અન્યચક્રુષે વિશ્વમાનુષકૃ ॥

ઋ. ૧-૪-૧૪-૧૪.

૨૪

અપરંપાર પ્રભુ.

(લાવણી.)

'નભવત્, વિશ્વાધાર, પરેશ્વર,
 તેને જન સહુ જાણે રે;
 તેનું માપ, વજન, કે મૂર્તિ,
 કોઈ ન કરી શકવાનો રે.

સૂય, પૃથ્વી, અન્તરિક્ષથી,
 ઇશનો ^૨આધન્ત ન જાણો રે;
 સિન્ધુ, મેઘ, કે વીજવેગથી,
 પ્રભુનો પાર ન આણો રે.-૧

આણુ-અણુવ્યાપક, જગતરચક,
 વળી ઘડ્યાંડનો નિયંતા રે;
 પછી ક્યમ કુદ્ર પદાર્થ મારીના,
 તેનો તાગ લભાંતા રે?-૨

નિરાકાર, નિર્વિકાર, અક્ષર,
 જગતરૂપ નહિ બનતોરે,
 પણ નિજ બળથી, રચન તથા
 ધારણુ, લય, કાળે કરતો રે.-૩

ન તસ્ય પ્રતિમા અસ્તિ
યસ્ય નામ મહદશઃ

યજુ. અ. ૩૨. મં. ૩.

૨૫ અમૂર્તશ્રદ્ધસ્તવન.

(ગજલ)

ઓ શ્રદ્ધાકાશ ! તારી ના,
પ્રતિમા કે 'તુલા થાયે;
મૂર્ત, છખી, માપથી વ્યાપક—
નિરાકારી શ્રદ્ધાએ શે ?

ભુમી, જળ, તેજ, વાયુ, એ
પદાર્થો મૂર્ત 'સાવયવી,
અખંડાનંત નભવત્ તું,
અરૂપ તે મૂર્ત ના થાયે.

ન કોઈએ પવન, ગગનતણા,
 છળી, ફેટા લીધા સુણ્યા;
 ગગન કરતાંય સૂક્ષ્મ વિલે,
 મૂરતિ સ્થૂલે મપાયે શે?

તહારા ઓમ્ નામ તણે,
 ૧વશો-મહિમા શ્રુતિ ગાયે;
 ૨પ્રણવ તુજ ધ્યાન ધરવાથી,
 પરમ તુજ ધામ મેળાયે.

દત્તે દર્શિ મા મિત્રસ્ય મા ચક્ષુષા,
 સર્વાણિ ભૂતાનિ સમીક્ષન્તામ ।
 મિત્રસ્યાહં ચક્ષુષા
 સર્વાણિ ભૂતાનિ સમીક્ષે
 મિત્રસ્ય ચક્ષુષા સમીક્ષામહે ॥
 યજુ. અ. ૩૬ મં. ૧૮.

૨૬ ક્ષમતા પ્રાર્થના.

(આશાવરી)

પ્રભુ ! હું માં ક્ષમતા એવી ઉતાર,
 નસાડ અહંતા 'હૃદ્-હૃદ્પાર,
 જેથી થઉં દુનિયાનો દોસ્તાર.-પ્રભુ

કરે નહીં હું ફોહ કોઈથી,
 ઈર્ષા ન અહંકાર,
 કરે કોઈ મુજ ફોહ તેનું ચે,
 મંગળ ચહું સંસાર.-૧

વિશ્વપ્રેમના વીજવેગને,
 સિંધુ ન હો રૂધનાર;
 ખાસ ભુમીખંડનું ધમંડ,
 ન વર્ણુ રંગ નડનાર.-૨

મારા કોઈ થાય ન થાય,
 હું થઉં પરાર્થ ખુવાર;
 પતંગ તો બળશે દીવે,
 છો દીપને નહિ ઠરકાર-૩

માથું કાપી જગઓસીકે,
 મુકવા થઉં તૈયાર;
 “જુએ અમને” કહી ફેંકે,
 એ લલે લલે સંસાર.-૪

ફૂટખોલ જેવોજ સહનશીલ,
 બનાવ મુજ અવતાર;
 પરને રમવા દમમાં દમ રહેતે,
 ઝિલું લાત પ્રહાર.-૫

જગને સુવા ફૂલ દઉં,
 તે છે છે કાંટા વાડ;
 જીસસ, મંસુરવત્ શૂળીયે ચડી,
 કાઢું સ્વસ્તિ-ઉદ્દગાર.-૬

સત્ય-સિન્ધુ ને મ થી,
 જગતને પાઉં અમૃતસાર;
 સોફેટીસ, દયાનંદ-અમને,
 બલે મળે વિષ્ણુવાળ.-૭

દે મુજમાં જળ કે સત ખાતર,
 ગળે પડે તલવાર;
 તેમ જ્યોં શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ,
 કહી કરૂં પ્રાણ આવાર !

સહનાવવતુ સહનૌ ભુનકતુ
 સહ વીર્યં કરવાવહૈ
 તેજસ્વિનાવધીતમસ્તુ
 મા વિ દ્વિ પા વહૈ ॥

૨૭

વિશ્વમૈત્રી.

(હવે મને હરિ નામથી નેહ લાગ્યો.)

કૃપા કર ઇશ્વર!

દૈવી ઉદારતા હું પામું,

અંતરની કુદ્રતા શામું રે.-કૃપા

વિશ્વ આત્મત્વ જાતિ સાથે

હું પ્રેમ બાંધુ,

મમત્વ એક દેશી થાંભું;

પૂર્વ-પશ્ચિમ વાસી,

ઉત્તર-દક્ષિણ દિશી,

સૌથી સંબંધ 'સેતુસાંધુ'રે-૧

મારો આટલોજ દેશ,
 મારી આટલીજ કોમ,
 કુદ્ર વિચાર હર ત્યાગું;
 કાળાં ઘોળાંના ભેદ,
 વર્ણ ને ખંડ છેદ,
 પ્રહત્વમાં બૂલી ભાંગું રે.—૨

ઈર્ષ્યા, વિદ્રોહ, સ્વાર્થ,
 લઘુતા ત્યાગી,
 તારા વૈદિક આદેશને સ્વીકારું;
 “મિત્રસ્યાહં ચક્ષુષા સર્વાણિ,
 ભૂતાનિ સમીક્ષે” ધારું રે—૩

“ આ માફું આ પરનું ”
 આવી ગણના એ તો,
 પામર પ્રાણી તણી જાણું;
 ઉદાર મનના માનવ માફક,
 કુટુંબ—વસુધા માનું રે.—૪

સર્વે સંગાથ મળીએ,
 સાથે સૌ ખાયે, પીયે,
 ધરીએ સામથ્ય સાથ સાફ;
 તેજસ્વી જીવન કરીએ,
 જ્ઞાની વિજ્ઞાની થઈએ,
 ટાળીયે દ્વેષનું અંધારું રે.—૫

૨૮

નિવેદન.

(ગજલ)

પ્રભુ ! તારા 'કદમમાં છે,
 નિવેદન આટલું મારું;
 દિલી કમજોરીઓ મારી,
 હરી સામર્થ્ય દે સારું.

ન મુજ અંતઃકરણમાંથી,
 હો ક્ષણ પણ વિમસ્મરણ તારું;
 હું તારી 'ધૂરીને વશ રહી,
 ચલાવું જીંદગી-ગાડું.

સદાચરણ-રણમાંથી સદા,
 ચરણ મરણાંત ના ચળવું;
 સુખો દુઃખોનો વર્ષા-ધૂપ,
 સમતા-છત્રીથી જીરવું.

ભજવતાં નિજ કરજ ધર્મો,
 ન હો રજ ગરજ બદલાની;
 ન હાખો હાથ કંઈ જાણે,
 ક્રિયા કીધેલ જમણાની.

હું સંપતિ, સંતતિ કીતિ,
 ત્રણેની 'ઐશ્વર્યા ત્યાગું;
 ઉપાધિના 'ઉદ્ધિયો એ,
 ન તેમાં રૂબવા માગું.

અભિમાની ઘમંડીની,
 ન પરવા લેશ લાવું હું;
 અન્યાયી જુદમોની સામે,
 ન ઘુંટણ, શિર, ઝુકાવું હું.

હું ઐરિછિક દીનતા માગું,
 ઉચ્છ્રંખલ લાલસા ત્યાગું;
 જગત જે સ્વપ્ન લઈ ઉઘે,
 હું તે મૂઢ લાવથી જાગું.

૨૯

* દેશાદર્શિપ્રાર્થના.

(ગજલ)

હૃદય ભયશૂન્ય જ્યાં રહેતાં,
સ્વતાંત્રાં શિર ઉંચાં રહેતાં;
જહિં જ્ઞાને અને તર્કે,
પુરાં સ્વાતાંત્ર્ય છે મળતાં.

ન 'ફૂપ-મંડૂકના જેવી,
ળાધી દુનિયા મનાતી જ્યાં;
ઘરેની સાંકડી ભીંતે,
કુંડાળે ના સમાતી જ્યાં.

* (૨૯ થી ૩૨ ચાર કાવ્યો કવીન્દ્ર રવીન્દ્રની ગીતાં-
જલિમાંથી સ્વચ્છંદ ભાષાંતર છે. એમાં જો કંઈ દોષ
જણાય તો તે મારા છે.)

૧ કુવાનાં કેડકાં જેવી.

દિલી સરચાઇની ગંગા,
 વહાવે વચન-ધારા જ્યાં;
 સદા યત્ન-પ્રવાહ કૂળી,
 ૨અપ્રતિહત દશદિશેધાતા.

વિચારોનાં વિમળ સ્પુરણાં,
 કલમ ને વાણીનાં ઝરણાં;
 ન રૂંધ્યાં જ્યાં રૂંધાય કદી,
 સુકી રૂઢિ-રેતીના રણુમાં.

જહિં 'પુર જ્ઞાન-૪પૌરુષમાં,
 રહે સુરનર સદા મથતા;
 તું મારા દેશને એ,
 દિવ્ય સ્વાતંત્ર્યે જગાડ પિતા.

૨ ન રોકી શકાય એવા. ૩ પુર્ણ.

૪ પુરુષાર્થ.

૩૦

શુદ્ધ સંકલ્પ.

(હરિગીત.)

હું પ્રાણજીવન ! જાણું કે,
 શુચિ સ્પર્શ તુજ, મુજ અંગપર;
 તેથી પ્રયત્નો કરી રાખીશ,
 મુજ શરીર 'પવિત્રતર.

'ચિદ્રૂપ-તે' મુજ મનદોવીમાં,
 પ્રકટી પ્રજ્ઞા-રોશની;
 એ જાણ્યો દૂર કરીશ દિલથી,
 'તમો-ધુમ્મસ જાઠની.

હું જાણું કે તુજ અચલ ઝેઠક,
 મુજ હૃદય-સિંહાસને;
 તેથી હું પલટું વૈર-વેરાનો,
 પ્રીતિનંદન વને.

મારાં જ્યાં સત્કર્મ માં,
 તુજ પ્રેરણા જળ છે વિભુ!
 એ જાણીને હર કામ માં,
 મહિમા મનાવીશ તવ; પ્રભુ!

૩ તમોગુણી અધારી ધુમસ. ૪ વેરનાં સૂકાં રણોને
 પ્રેમનાં નદનવનમાં ફેરવી નાખું.

૩૧

દિલી આજીજી.

(સવૈયા-હુમરી)

જ્યારે મારી જીવનવેલી
 સુકાય નીરસ થઈ ભગવન!
 ત્યારે તેના પર વરસાવો,
 કંઈજાધારા 'કંઈ જા ધન !

જીવનવેલીના પુલ માંથી,
 થાય જ્યે માધુર્યવિનાશ;
 સ્વર્ગીય ગીતામૃત વરસાવા,
 આવો ત્યારે મારી પાસ.

જયારે ઉછળે કેલાહલમાં,
 ઉપાધિના ઉદ્ધિ ચઉંદિશ;
 ત્યાંસુધી કે તેનાથી હું,
 ગભરાઈ પાડી ઉઠું ચીસ.

તે વળતે હે શાન્ત-સ્વરૂપ,
 જરૂર સ્મરણમાં લાવે દાસ;
 મુક્તિ શાન્તિની પાંખ પસારી,
 'હું'સ ! પધારો મારી પાસ.

જ્યારે માફં 'કૃપણ હૃદય,
 થઈ દીનહીન ખુણે સંતાય;
 ત્યારે રાજન્! દ્વાર ઉઘાડી,
 આવો રાજ 'સમારંભ માંહ.

જ્યારે મળમાયાથી તૃષ્ણા,
 અંધ કરી દે માફં મન;
 ત્યારે પ્રકાશ, વજ્ર સહિત,
 આવો હેશુદ્ધ! વિબુધ! ચૈતન્ય!

૩૨

દીનદયાળુનું દર્શન.

(ગજલ)

ભજન, માળા, પૂજન, ચાળા,
 મુકી દે એક કોરે તું;
 ખુણામાં બંધ બાર કરી,
 દહેરે પૂજ કોને તું ?

તું તારી આંખ ખોલી ને,
 ખરૂંજ રહસ્ય ખોળી ને;
 તું સામે જેમને ભજતો,
 નથી તે પ્રદ્ધ; પણ ખીન્ને.

પ્રભુ છે ત્યાં જહિં ખેડુત,
 સખત ધરતી શ્રમે ખેડે;
 પ્રભુ છે ત્યાં જહિં રસ્તે,
 મજૂરો પથ્થરા તોડે.

, પ્રખર તાપે ને વરસાદે,
 પ્રભુ એ સંકડાં સાથે;
 ધુળેથી મલિન કપડાંમાં,
 રહ્યો છે નાથ એ માથે.

ઉતારી કીંમતી કપડાં,
 અડાંભાવો તજી દૂરે;
 તું આવી જા પ્રભુ પેઠે,
 ભૂમીપર જે ભરી ધૂળે.

ઓ મુક્તિ ! શે મળે મુક્તિ ?
 પ્રભુએ પણ લીધી ખુશીથી,
 જગત-રચના તણી ^૨સ્વીકૃતિ,
 સદા બંધાય આ પણથી.

તણ દે ધ્યાન ને પુલપાન,
 ચિરાયે વસ્ત્ર છો હો ^૧ભલાન;
 નથી તેમાં કંઈ નુકસાન,
^૪સખખ, મળશેજ ત્યાં ભગવાન.

૨ કપ્પલાત. ૩ મેલાં.

૪ કારણ કે.

૩૩ વિયોગ-વેદના.

(ગજલ)

અકેલો આવતો' તો કાન્ત,!
તને હું ભેટવા એકાન્ત;
હતી મધરાત ને ઘન 'ધ્વાન્ત,
જણાતું'તું બધુંયે શાન્ત.

અચાનક ત્યાં થયો હુકાર,
પ્રકટ થ્યા સાથમાં જણખાર;
મને કહે “જ્યાં તું છો જાનાર,
તને ઝટ લઈ અમે જાનાર”.

ઉભા જ્યમ હોય તાબેદાર,
ગણ્યા મેં સફર ^૨સાથીદાર;
ન કિન્તુ કળી શક્યો હું ગમાર,
કે એ ચોરના સરદાર.

ઝગાવી રોશની એકે,
ખીજે ^૩સૌરભ, પવન નાખ્યો;
અન્યોએ ગાઈ, રસ પાઈ,
મને સંમોહમાં ફેંક્યો.

ધર્યો મોહક રથે મુજને,
સુખે હું પણ સુતો ભરસે;
કે થઈ જ્યા સ્વાર મુજપર એ,
મને આંધ્યો સજડ બંધે.

હું જાગી જોઉં છું તે કયાં,
જવું તું કયાં લઈ ગયા એ!!
લુટાઈ મુક્ત થયો પરવશ,
કરાવે જેમ તે આ હે.

હવે તુજ વિરહ સુઝાડે,
ફક્ત સત્યાગ્રહજ કરવા;
આ શયતાનો દિયે
તે ખાન, પાન, ન ભોજ ભોગવવા.

કુદી પડવું આ રથમાંથી,
ને નાસી છૂટવું હ્યાંથી;
પછી એાં એાં પુકારીને,
તને ઢુંઢું ગમે ત્યાંથી.

૩૪ મને માલૂમ નહોતું !

(ગજલ પહાડી)

ઓ મા ! તું પાસ હતી,
એ મને માલૂમ નહોતું;
જિગરનો વાસ હતી,
એ મને માલૂમ નહોતું.

તને જોવા કી કી ઓ,
બહાર ફાંફાં મારતી'તી;
તું રોશની કીકીમાં હસતી,
મને માલૂમ નહોતું.

હતું ઉડતું તું કાજે,
મનઃ માફ ખૂબ દૂરે;
પરંતુ પાંખ તું મનની,
મને માલૂમ નહોતું.

હતા પ્રાણો ઉછળતા,
 બહાર તુજને ભેટવાને;
 ધમણ એની તું ધમનારી,
 મને માલૂમ નહોતું.

કહાણી તારી સુણવા,
 કાન મારા દૂર ધાતા'તા;
 તું કાન-વિમાનમાં બેઠી,
 મને માલૂમ નહોતું.

વાણી મારી તને ઉંચે-
 શ્રુતિ-ગીતે પુકારતી'તી;
 તું વાણી-'ખીન બળનારી,
 મને માલૂમ નહોતું.

થઈ ^૨હેઠારની ^૩આંખી,
^૪તયેં સૌ ભરમ આ ભાંગ્યો;
 અહાહા ^૫“તત્ત્વમસિ” બહાલી,
 મને માલૂમ નહોતું.

૧ વીણા. ૨ સ્વરૂપ ૩ દર્શન.
 ૪ ત્યારે. ૫ તે તું છે.

૩૫ હું ફેકટ હુંઢતો'તો.

(ગજલ.)

જ્યોતિમાં જ્યોતિ બળતી'તી,

હું ફેકટ હુંઢતો'તો;

સાફ પરદામાં રૂપટ હતી,

હું ફેકટ હુંઢતો'તો.

ભર્યો ભરપૂર સામે,

સુધારસથી શાન્ત સાગર;

પોવા પાણી ત્યાં તૃપિત

મત્સ ફેકટ હુંઢતો'તો.

ઉભો સાકર તણો એ,
 પહાડ પૂર્ણ મીઠાશવાળો;
 મકોડો ત્યાં ભૂખે મરતો,
 હું ફેકટ હુંઢતો'તો.

મધુરી કસ્તુરીની ભલક,
 ભીતર મ્હેકતી'તી;
 જંગલમાં ખડાવરો મૃગલો,
 હું ફેકટ હુંઢતો'તો.

કિરણ-સંળીથી સુધાકાન્તિ,
 કીમીમાં આંજતો લાનુ;
 તિમિરમાં તેજ જોવા,
 ઘુડ હું ફેકટ હુંઢતો'તો.

બધામાં વ્યાપીં તું જડ ચેતને,
 જળ, સ્થળ, પુલે, ફળમાં;
 કિંતુ હું મૂઢ પત્થરમાંજ,
 ફેકટ હુંઢતો'તો".

ઝુટયો અજ્ઞાનનો પરદો,
 જનેતા ભેટી મુખ મલકી;
 " હું તારી પાસ છું બેટા,
 તું ફેકટ હુંઢતો'તો."

૩૬

વિરહવ્યથા.

(સોરઠ મહાર)

પ્રીતમજી મારા કયાં સંતાયા રાજ !

રે હો પ્રીતમજી !

પ્રભુ રે પ્રીતમજી ! વિભુ રે પ્રીતમજી !

મને કયાં મળો હોજી ?

શોધી શોધી થાકી મારી આંખ,

રે ઓ પ્રીતમજી !

સૂક્ષ્મદર્શકથી, દૂર-દર્શકે,

નજરે કયાં પડો હોજી ?

અનલ' જલે, ભૂ, પાતાલ,

રે ઓ પ્રીતમજી !

વાયુ, આકાશે, નક્ષત્રપ્રકાશે,

મને કયાં જડો હોજી.

પૂછ્યું પૂરી વિજળીને તાર,
 રે ઓ પ્રીતમજી !
 “ક્યાં છે એ દિલખર”
 ધ્રુજ ખોલી “ન ખખર”
 મને કાં લખાવો હોજી.

ઉંડયો અંતરિક્ષે લઈ વિમાન;
 રે ઓ પ્રીતમજી,
 ‘ખરકયા “ઓ ! ક્યાં છે ?”
 પડછંદો—“ઓ ક્યાં છે ?”
 મને ના લખાવો હોજી.

દુંઢયાં મંદિર, મરજીદનાં સ્થાન,
 રે ઓ પ્રીતમજી;

દેવળ ને ચર્યો, મજ્જા ને તીર્યો,
મને કયાં ધુમાવ્યો હોજી.

પતંગ થઈ બેઠો ભાણ,
રે ઓ પ્રીતમજી;
બન્યું પરમાણું 'ખમ,
અહંબ્રહ્મ, શિવોહમ,
કહી ફેક પુલાયો હોજી.

મથી મથી પ્રાણો આવ્યા વાજ,
રે ઓ પ્રીતમજી;
હવે ઝટ પધારો,
વિરહ ન મારો,
મિલનાનંદ આપો હોજી.

૩૭

દેદારની અંખના.

(માઠ રાગ)

દેખાડી દે તુજ દિવ્ય દેદાર,
 તારો ફોટો લેવા દે લગાર;
 ઇશ્વરી, આંચો હું તારે દ્વાર,
 કરવા સ્વરૂપ-સાક્ષાત્કાર.

(સાખી.)

મુંજ ઉર-કે મેરા તણો,
 સજ્યો અનુપમ સાજ;
 આત્મ-પ્રેમટ વિમળી મળી,
 તને વિરાજવા કાજ.-૧

ખોલ ઘુંઘટપટ અટપટો,
 મિષ્ટ 'મીટ ક્ષણ માંડ;
 કેડા અંધાં વર્ષ માં,
 એ ઉજ્જવળ પળ 'માંડ-૨

કીર્તિ તુજ ખુબ સુરતીની,
 તુજ શ્રુતિ-ફતી ગાય;
 જગશ્રુતિનો 'શુક-અતિથિ આ
 રતિથી 'રવવા ચાહ્ય.-૩

ભાવિક ભકતો હઠવતાં,
 આ તુજ માયિક લાજ;
 થાક્યા 'નેતિ નેતિ' કહી,
 અંતે આબ્યા વાજ.-૪

‘નેતિ નેતિ’ નિરાશમાં,
 થઇ દુનિયા હેરાન;
 હવે હઇ દર્શન મને,
 કર કેમેરો ધન્ય.-૫

ઇન્દ્રિય-છિદ્ર ખીડી રૂંધું,
 બાહ્ય ચમક સંચાર;
 “આંતર્ગુહ બૌદ્ધિક જળે,
 ધોઈ કરું વિકાસ.-૬

આત્મ-ખેંચટ ફોટાતણું,
 તા રૂં ઓ ઈ લ પે નટ;
 કરશે કવિતા-કામિની,
 રાખી પૂરણ ખંત-૭

ઇશ્વરી! તુજ છબીની છટા,
 છક કરશે સંસાર;
 છુટશે માયાના છકા,
 જે કરી રહી તુજ આડ.-૮

પરમાનંદી સ્વરૂપ તુજ,
 જો કંઈ પ્રસિદ્ધ થાય;
 તો દેખી દીન દુનિયા,
 માયાથી છુટી જાય.-૯

૩૮

પ્રભુ મેઘને.

(ગજલ)

મધુરા મેઘલા પ્રભુજી,
 'મત્સની દાદ સાંભળજો;
 અધમ ખાખોચિયાં-તનમાં,
 તરફડું ભાળ અટ લેજો.

ત્રિવિધ તાપોની ગરમીથી,
 બધો રસ કસ સુકાયો છે;
 સહેલા બ્રહ્મ કીચકમાં,
 કંઠે પ્રાણ આવ્યો છે.

થથરુ છું કાળ-બગલાથી,
 'ક'યે આવે 'ક'યે જાહે;
 'દયાધન! આપવિણ આવજત,
 દોનને કોણ સંભાળે ?

૧ માછલાંની. ૨ ક્યારે.

૩ દયારૂપી મેઘ !

પ્રસિદ્ધ સંબંધ મૌન-જળનો,
 સહે ન વિયોગ ક્ષણ ભરનો;
 હવે ન કસોટીમાં ફળ હો,
 વિલંબ કરે નહિ પળનો.

કરો *આશ્વાસના-ગર્જન,
 સુદૃષ્ટિ-વીજ ચ મકાવી;
 કંઠેણા-વૃષ્ટિ વરસાવી,
 દિયો સૃષ્ટિને નવરાવી,

ખસેરો બદ્ધ *પદ્મલથી,
 મિલાવો શુદ્ધ સાગરથી;
 અનંત જળે રહું સુખથી,
 ન જ્યાં ભય, તાપથી *જગથી.

૪ દિલાસારૂપી ગર્જના.

૫ બાંધેલા ખાખોચિયાંમાંથી.

૬ બંગલાથી.

૩૯ બ્રહ્મ બ્રમરને નિમંત્રણ.

(રાગ રામગરી.)

હૃદય કમળ મારાં ઉઘડી રહ્યાં છે,
બ્રહ્મ બ્રમરજી ! પધારો રે;
રૂડા જ્ઞાન ભૂંકાર ગુંજારો રે,
પ્રણવોમ્ નાદ લલકારો રે.

વૃત્તિ-પાંખડી 'કર કરી પહોળા,
આ લિંગ વા આ રાધે રે;
'આત્માંજલિમાં 'જીવન-અધ્ય,
પ્રાણના પરાગો છાંટે રે.

૧ હાથ ૨ આત્મારૂપી જોખામાં.

૩ જીવનરૂપી જળ.

તમ ભણુકારે મીઠ માંડેરે,

કંઈ સ્વરૂપ સમાધિ સાધેરે;

શુદ્ધ 'શરીર-સરે-

'ઇન્દ્રિય-કલ્લોલ શાંતિમાં બાળેરે.-૧

હું 'ખીલ્યું' છું આપય ગુંજ,

મિલનમનોરથ પૂરેરે;

ખરી જઈશ કંઈ અધવચ્ચ તો,

રહી જશે નાથ! અધૂરેરે.

મને કંઠ યોગ્ય ના ધારેરે,

તો ચરણે ચાંપી ઉદ્ધારેરે;

જયોતિ-કિરણ-ચરણામૃતથી,

મુજ અમર થશે જન્મારેરે.-૨

૪ શરીરરૂપી સરોવરમાં.

૫ ઇન્દ્રિયરૂપી મોજાં-તરંગો.

૪૦

આત્મ ભ્રમરને.

(પદોને પોપટ રાજ રામનામ.)

ગુંજોને આત્મ ભ્રમરા ! ઓં નામ,

બહુ બહુ વારે સમજાવ્યા;

તોય ભ્રમરિયા ચક્રમાં,

ભૂં ભૂં શબ્દો ગુંજાવ્યાં-ગું.

આ રે 'લવ-વે રા ન માં,

કહોને કયાં ઉડી ધાયા ?

શરીર-થોરને ઝાંખ રે,

ભૂલી ભટકી લોભાયા.-૧

ચતુષ્ઠય-કાંટાની વાડમાં,

કહો શું જોઈ ફસાયા;

મળકણ ત્યાં બહુ ઉડતાં,

'પરાગ' સમજી ખેંચાયા.-૨

૧ સંસાર. ૨ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અંહકાર.

૩ પુલનાં રજકણો.

વિષયો ને વંટોળિયે,
 ખૂરે હાલે અરુણાયા;
 આવોને જમરાજી મારી પાછળે,
 તજવું આ યતમ માયા.-૩

ઉડોને ઉડોને અંતરાકાશમાં,
 બાગ ત્યાં છે સજેલો;
 વચમાં તમારું યારું હૃદય કમળ,
 વાસ લેજો મજેનો.-૪

અળાંક જ્યોતિ ત્યાં ઝળહળે,
 નહિ ખીડાવાનો વારો;
 તેર કમળમાં લપટીને,
 દ્યો 'સૌરભ સ્વર્ગ' આરો.-૫

૪ તમારી પ હૃદય કમળ.

૬ સુગંધિરૂપી દિવ્ય જોરાક.

૪૧

માનો પ્રતાપ.

(નામ જપી લે તું પ્રાણુ.)

તારો ઓ માત ! પ્રતાપ,
 અજબ છે તારો ઓ માતા;
 ભલભલી શક્તિ ત્યાં 'મ્હાત,
 ગજબ એ તારો વિધાતા.

(સાખી.)

તારા ભયથી સૂર્ય આ,
 પાડી રહ્યો પ્રકાશ;
 થરથર વિજળી રહી ધ્રુવ,
 ધ્રુમે ચન્દ્ર, તારલિયા આકાશ - ૧

માયા હજુરી થઈ ઉભી,
 હાથ જોડીને પાસ;
 જેમ મહારથુ-દોરીમાં,
 કરે મર્કટી લીલા રાસ.-૨

હુકમે પૃથ્વી રહી કરી,
 તેડો સિંધુ-સુત કેડ;
 નહોં, સરવરના અર્ધ્ય દે,
 અર્પે ફળપુલ રત્નોની લેટ.-૩

તારા નયન કટાક્ષમાં,
 ગુલામ થઈ ગ્યો કાળ;
 રહ્યો રમાડી ગોદમાં,
 તારું સર્જેલું 'બ્રહ્માંડ' બાળ.-૪

નાસ્તિક, દુષ્ટો, જીદમીઓ,
 મો ત્યાં પામે ત્રાસ;
 તુજ રૂવાફથી છટકવા,
 કયારાવણુ સીંકદરની વિસાત.-૫

પણ પુણ્યાત્મા ભક્તને,
 તારો એજ પ્રતાપ;
 રૂચે જેમ કમળદિલે,
 ઉપાના સુત-સૂર્યનો તાપ.-૬

૪૨ નિરાકારની સાકાર લીલા.

(ગજલ)

પ્રભુ ! આશ્ચર્ય મય તારી,
જંગત-રચના-લીલા સારી;
નિરાકાર-સ્વરૂપે તું,
કરે સૌ વિશ્વ સાકારી.

“ ન થા સાકાર જ્યાંસુધી તું,
રચી શકતો નથી દુનિયા ”
કહે છે એમ લોકો જે,
ન જાણે શક્તિ તુજ બારી.

યદિ સાકાર કંઈ રચવા,
જરૂર સાકારની પડતી;
(તો) તને સાકાર ઘડવાને,
બલા કેની જુએવારી?

“યદિ તુજ સર્વ શક્તિથી,
તું થયો સાકાર” એમ કહે;
શું તો તુજ તેજ શક્તિથી,
ન દુનિયા આ રચાનારી ?

જનનીના ગર્ભમાં શિશુને,
ઘડે કયો હાથ સાકારી ?
પ્રકૃતિ-ગર્ભે ત્યમજ વ્યાપી,
અજે પ્રદ્યાંડ બાલ; હરિ.

શરૂમાં ના હતી સૃષ્ટિ,
થયો સાકાર શેમાંથી ?
'ભૂ, પાણી તેજ વિષ્ણુ તે કયાં,
ઉભો બેઠો નિરાધારી ?

પરમઆણુ, ગગન, સૂક્ષ્મ, મહાન,
 ળની જેના વડે આ 'જહાન;
 આણુ, નભ, પવન થઈવાને,
 ન કાવે સ્થૂળની 'કારી.

ગતિમાં મૂકતી સ્થૂળને,
 વિદ્યુત-શક્તિ નિરાકારી;
 નોંરૂપી ગુરૂત્વાકર્ષણ,
 ચલાવે દ્રવ્ય સંસારી.

*અદેહી સૂક્ષ્મ જીવ છતાં,
 ક્રિયા છે દેહને મહીંથી;
 ત્યમજ પ્રજ્ઞાંડના આત્મન,
 લીલા તે તારી વિસ્તારી.

૪૩ પ્રભુ નાહિ દેખાવાનું કારણ.

(ગજલ)

અતિશય ખાસ હોવાથી,
પ્રભુજી નજર ના આવે;
વિના મળશુદ્ધિ, યોગક્રિયા,
ન 'સાક્ષાત્ ઇન્દ્રિયી થાયે.

નયનનાં જેમ અંજનને,
નયન નહિ દેખવા પામે;
૧૬વનિ, ૧૭ર-૧૮ક્રતાનાડીના,
ન કાનો સૂણવા પામે.

૧ પ્રત્યક્ષ. ૨ અવાજ. ૩ હૃદય.

૪ લોહી.

શરીર-જઠરાગ્નિની ગરમી,
 ત્વચા ના અનુભવી શક્તી;
 સુગંધિ નાક અંદરની,
 ન તેને નાસિકા ઝડુતી.

રહે જ્યમ 'કાઠમાં અગ્નિ,
 તલે તેલય, દુધે માંખણ;
 પ્રભુ તેમજ બધે વ્યાપક,
 'મથનયોગે દિયે દર્શન.

૫ ચામડી, ૬ લાકડામાં.
 ૭ યોગ ક્રિયાનાં વલોણાથી.

૪૪ કબીરના અવતાર વિચાર.

(કાલીંગડો, આસા, હોરી વિગેરે.)

જગમાં જીવ તે આવે જાય,
નહીં તે પરબ્રહ્મ કહેવાય.-જગમાં.

કાળતણે પણ કાળ,
ન તેનાં જન્મમરણ કહિ થાય;
પરિપૂર્ણ નભવત વ્યાપક તે,
કયાં આવે કયાં જાય?-૧

નિર્વિકાર તે “મછ, કછ,” થઈ,
ન કરે શંખાસુરધાત;
દયાળુને નહિ દોહ કોઈને
ન શત્રુતા કો સાથ.-૨

નિરાકાર, સર્વાધારપણે,
કરે 'ધરણી ઉદ્ધાર;
પણ તે ખાતર થયો "વરાહ"
એ કલ્પિત વાત અસાર.-૩

અખડૈકરૂપ તે "નૃસિંહ" થયો,
એમ કૈાણ જોનાર?
થંભ ફાડી હિરણ્યકુશ માર્યો,
વૃથા એ "વાગ્-વ્યવહાર.-૪

સદ્રૂપ-ઇશ તે છળી-"વામન" થઈ,
ભિષે ન 'બળીથી માયા;
વિવેકહીણ મનુષ્યે ભૂલી,
પ્રભુમાં દોષ લગાડ્યા-૫

૩ પૃથ્વીને ઉંચકવી તે. ૪ સુવર.
૬ વાણી. ૭ બળી રાજ.

“પરશુરામે” હુણ્યા ક્ષત્રિયો,
 વળી “રામ” થી ઝગડયા;
 ઇશ્વરથી ઇશ્વર બાઝયા,
 એ જન અજ્ઞાની બબડયા,-૬

નિષ્કામે નહિ પરણી સીતા,
 જળે ન પથરા બાંધ્યા;
 જગત્-પિતાને દશરથસુત,
 માને તેં બુદ્ધિ વાંધ્યા.-૭

અજ, ‘વીતરાગે મથુરા જન્મી,
 મામે કંસ ન માર્યો;
 સર્વજિત્ તે જરાસંઘથી,
 ડરી, ન ભાગ્યો, હાર્યો.-૮

‘સ્વપ્રતિપાદિત વેદ, યજુર્નં,
 બ્રહ્મ ન ખંડન કરતો;
 પોતાને પણ ખંડે એવો,
 પ્રભુ ન “બુધ” થઈ કરતો.-૯

‘ભાવી સ્વપ્નાં “નકલંકી” નાં,
 કોણે જાણ્યાં જોયાં ?
 દશ અવતારની લીલામાં,
 બ્રહ્મજ્ઞાન માનવે જોયાં.-૧૦
 (કબીરના શબ્દ ૮ પરથી)

૯ પોતે સિદ્ધાંતમાં સ્થાપેલ એવું.
 ૧૦ ભવિષ્યનાં.

૪૫ અપરાધની ક્ષમાયાચના.

(રાગદેશ)

મુજ મૂર્ખતાણા અપરાધ,

માફ કરજે હુરિરે !

મેં તુજપર દોષ અગાધ,

હોધા બુદ્ધિ હરીરે.-મુજ.

વે દોષનિષદ્ધશાન ન ધાતુરિં,

ત્યાં 'વર્ણિત તુજ સ્વરૂપ ન બાળ્યું;

મિથ્યા પુરાણ-કલ્પિત તને લોધો કરીરે.-૧

“પ્રજાપતિ” કહી તને બનાવ્યો,

પુત્રી સાથે કામી ઠરાવ્યો;

અલંકાર એ “ઉષા સૂર્ય” નો ‘વિસ્મરીરે.-૨

પૃથ્વી, વાયુ, જળ, નભ, ને ‘પાવક,

એ સૌ વિશ્વે “વિષ્ણુ” વ્યાપક;

કહ્યો તે તને “વૃન્દા” ના સતનો ‘હુરીરે.-૩

“રૂદ્ર” હંડદાતા દુષ્ટોનો,

“શિવ” કલ્યાણ કરી જીવોનો;

“ભાહિની, ભીલડી” પૂઠે લીધો વિષયી કરીરે.-૪

“કૃષ્ણચંદ્ર યોગેશ્વર” જેની,
કીર્તિ, ગોંતા ભારતે મળેની;
તને તે નામે લાંપટ, ચોર લીધો ગણીરે.-૫

સર્વ શક્તિ, પૂરણ ગુણ ચેતન,
અનાદિ, અનંત નિત્ય, સનાતન;
તેવા તુજને પૂજ્યો મેં પ્રતિમા કરીરે.-૬

વામન લહી છળ, કપટી, કહ્યાવ્યો,
રામ લહી સ્ત્રી કાજ રડાવ્યો;
હીધાં પામર જીવ કર્મો તુજમાં બરીરે.-૭

હવે તણ મતિ આ અવિચારી,
ખરી બ્રહ્મ-વિદ્યાજ વિચારી;
મહિમા તારો જાણી,
રહ્યો ઓમ્ ઓમ્ રમરીરે.-૮

૪૬

અવિધાની અસર.

(રાગ કાશી હોરી)

પ્રભુ ! મને ઘોર અવિધા વળગી,
નથી કેમે કરી થાતી અળગી.-પ્રભુ.

અનિત્યને નિત્ય કરી બાણુવે,
શુદ્ધ મલિનને મનવે;
દુઃખરૂપને સુખમય ગણુવે,
જડ લઈ ચેતન સમજી.-૧

તારી સાધના પ્રાપ્તિ કરું ત્યાં,
જ્ઞાન યથાર્થ બૂલાવે;
મિથ્યામાં સદ્ભાવ કરાવે,
જડ તુજ મૂર્તિ સરજી.-૨

પણ સ્વારથ વ્યવહારે મુજને,
 ચોક્કસાઈ શીખાવે;
 કાચ, પોતળમાં હોરા 'સ્વર્ણ'ની,
 ન 'રીલા' વ ના કરી કદી.-૩

ચુને ન ભાવ કીધો 'ચીની'નો,
 ફટકડીમાં સાકરનો;
 ધુળને લોટ ગણી નહિ ખાધો,
 ફક્ત 'સતે' મતિ ફરી.-૪

જ્ઞાની સામે અક્કડ ચલવે
 ધની સામે શિર નમવે;
 વિદ્યા-સ્થાને લક્ષ્મી પૂજવે,
 લાલચ-જવાળા સળગી.-૫

૧ સોનાની. ૨ આસ્થા. શ્રદ્ધા.

૩ ખાંડનો. ૪ સત્પદાર્થમાં.

માયિક દૃષ્ટિ શયતાન કરે ત્યાં,
 શ્વાનપુચ્છવત્ ડોહું;
 'તેના સ્વર્ણ સ્વરે,
 તુજ સત્ શ્રુતિ પ્રતિ
 શ્રુતિ બંધ કરી-૫

'અમૃતસર તું કને જતો ત્યાં,
 મૃગજળ થઈને નડતી;
 તુજ 'વિરહાનલમાં તપાવતી,
 અસુરીને 'હર હરિ.-૭

૫ તેના સોનાં-લક્ષ્મી બર્ષા અવાજમાં તારી સત્ય
 વેદ વિદ્યા કે તારા સાચા અંદરના અવાજ તરફ
 મેં મારા કાન બંધ કર્યા.

૬ અમૃતનું સરોવર. ૭ જુદાછંદોની આગમાં.

૮ દૂર કર. મારે

૪૭ કબીરની હેરાનગીરી.

(રાગ હોરી, કાફી.)

પ્રભુ ! હું દુનિયાથી હેરાન,
 સાચું કહું તો દોડે લડવા;
 ખોટાંમાં ગુલતાન.-પ્રભુ.

ધર્મી જોયા, કર્મી જોયા,
 કરે સવારે સ્નાન;
 તને પરમ આત્માને છોડી,
 પૂજે જડ પાષાણ.-૧

આસન વાળી ઢંભે જોસે,
 મનમાં બહુજ ગુમાન;
 પણ પૂજે પીતળ, પત્થરને,
 એ એનું વેદાન્ત.-૨

ચરણામૃત લ્યે માળા પહેરે,
છાપ, તિલક, અભિમાન;
પ્રહ્લ ભજનનાં શબ્દોચ્ચારણ,
પણ નહિ ચેતન લાન.-૩

હિન્દુ કહે ભગવાન રામ મુજ,
તુર્ક કહે રહેમાન;
આપસમાં જાંને લડી મરતા,
'મર્મતણી ન પીછાણુ.-૪

કહે કખીર સુણો હે સંતો !
એ સૌ ભ્રમ અજ્ઞાન;
સચરાચરમાં વ્યાપ્યો તેને,
ભજ વાથી કલ્યાણુ.-૫

(કખીરના શબ્દ ૪ પરથી.)

૪૮ નરસિંહમહેતાનું તત્ત્વદર્શન.

(પ્રભાત.)

જ્યાંલગી આત્માતત્ત્વ 'ચિન્થો નહી,
 ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી;
 માનુષ હેહ તારો એમ એળે ગયો,
 માવઠાંની જેમ વૃષ્ટિ 'વૂઠી.

શું થયું સ્નાન સેવા, ને પૂજા થકી,
 શું થયું ઘેર રહી દાન દીધે;
 શું થયું ધરી જટા ભસ્મ લેપન કરે,
 શું થયું લાલ 'લોચન લીધે.

૧ ઓળખ્યો. ૨ વરસી.

૩ આંખ.

શું થયું તપ ને તીરથ કીધા થકી,
 શું થયું માળ ગ્રહી નામ લીધે;
 શું થયું તિલકને તુલસી ધાર્યા થકી,
 શું થયું ગંગ જળ પાન કીધે.

શું થયું વેદ વ્યાકરણ વાણી વહે,
 શું થયું રાગ ને રંગ જાણે.
 શું થયું 'ખટ દર્શન સેવ્યા થકી,
 શું થયું વરણના લેહ આણે.

એછે પરપંચ સહુ પેટ ભરવા તણા,
 આત્મારામ પરિબ્રહ્મ ન જોયો;
 જાણે નરસૈયો કે તત્ત્વદર્શન વિના,
 રત્નચિંતામણી જન્મ ખોયો.

૪૯ નરસિંહમહેતાની શિક્ષા.

રઝગતી રાંડનાં રડવડે છોકરાં,
 કેાણુ શિક્ષા દઈ 'ઠોર આણે;
 અંધ ગુરૂએ વળી નિરંધ ચેલા કર્યા,
 પરબ્રહ્મની વાત તે શું રે જાણે ?

તું ના જાણીશ જે હું હરિજન થયો,
 વિષ્ણુપદ ગાઇને ભક્તિ 'લવમેં;
 કરણી તો કાગની હોડ કરે હંસની,
 એ તો વાતો હરિ કાઠે 'લવમેં.

નિરગુણ નાથને ઓળખી નવ શકો,
 સગુણ સુરતી ત્યારે કેમ જાણે;
 ચૈતન્ય નિંદા કરે જડને વંદન કરે,
 અચેત બૂલ્યો લિપ્ત બાવ આણે.

એકાકાર નિરાધાર જોયે,
 જો નહિ મન ગળે,
 લિપ્ત સંસારની બાંત બાંગે;
 દાસ નરસૈયો કહો તેને ચરણે નમું,
 જ્ઞાન વિજ્ઞાનની જ્યોત જાગે.

૫૦

અખાની વાણી.

(એપાઇ)

તિલક કરતાં ત્રેપન વહ્યાં,
જપ માળાનાં નાકાં ગયાં;
કથા સુણી સુણી પુટયાં કાન
અખા તોય નાચ્યું પ્રહસાન

એક મૂરખને એવી ટેવ,
પથ્થર એટલા પૂજે દેવ;
વાણીને દેખી કરે સ્નાન,
તુલસી દેખી તોડે પાન.

એ તો અખા બહુ ઉત્પાત,
ઘણા પરમેશ્વર એ કયાંની વાત ?
દેહ-દમન, મુંડાનું કર્મ,
મૂરખ જાણે માંડયો ધર્મ.

પીડે પિંડ તે પેટને કાજ,
 કાયા કસી જાયે મહારાજ;
 તહે જાણ્યો તે 'નોડે ધર્મ',
 અખા 'કુસકા કુટે શ્રમ

ચૈતન્ય બ્રહ્મ વહે વેદવાણુ,
 તું તો પૂજે પીત્તળ પહાણુ;
 પંડ 'પખાળે પૂજે પહાણુ,
 મનમાં જાણે હું તો જાણુ.

૫૧ નરભેરામની નિર્ગુણતા.

(છંદો)

નથી 'મૃત્તિકામાં પ્રભુ,
નથી પીત્તળમાં પેઠો;
'કનકની મૂર્તિ કંરે,
નથી ઇશ્વર મહી બેઠો.

નથી ઘોડામાં પીર,
નથી જૈનોને દેહરે;
અસલ જીવે નહિ કોય,
સહુ નકલોને હેરે.

છે રામ નામ અક્ષર અસલ,
બીજું નકલ કહેવાય છે;
કહે નરભેરામ ગુરૂથકી,
પ્રેમે પ્રગટજ થાય છે.

૫૨ ધીરાની ભક્તિ.

(કાફી.)

દુનિયા દિવાનીરે ઘ્રક્ષાંડ પાખંડ પૂજે,
કર્તા વસે પાસેરે બાજી કંઈ નવ 'બુજે.

જીવ નહિ એને હરિ કરી માને,
પૂજે કાઠ પાપાણુ;
ચૈતન્ય પુરૂષને પાછળ મૂકે,
એવી અંધી જગત અજાણુ,
અર્કને અજવાળેરે,
પ્રસિદ્ધ મણી નવ સુઝે.

પાપાણ્ણનું નાચ નીરમાં મુકે.

સો વાર પટકે શીશ.

કોટિ ઉપાયે તરે નહીં એ તો,

હૂળે વશાવીશ;

‘વેળુમાં તેલ કયાંથી રે, ?

ધાતુની ‘ધેનુ શું દ્વએ. ?

અંતર મેલ ભર્યો અતિ પૂરણ,

નિત્ય નિર્મળ જળમાં ન્હાય;

“મહામણિધર પેઠા રે દરમાં,

તો રાફડો ટીપે શું થાય. ?

ઘાયલ ગતિ ઘાયલ રે,

જાની ધાવ રૂએ.

સદ્ગુરુ શબ્દનું ગ્રહણ કરીને,
 પ્રગટ પંડમાં જેળા,
 દૂર નાથ નથી નજીક નિરંજન,
 હિલ શુદ્ધે હેદાર હેળા;
 પુરંધર જેલે ધીર શર, શર,
 બહુર જગત મધ્યે 'ઝુઝે.

૫૩ પ્રભુને પામવાનો ઉપાય.

(બુદ્ધણા પ્રભાત.)

જ્યાંસુધી, 'યોગનાં અંગ' અનુષ્ઠા નથી,
અશુદ્ધિ ટાળી નહિ ત્યાંસુધી શું ?
તેજ છે બ્રહ્મપ્રાપ્તિતણું પગથિયાં,
તીર્થ મૂર્ત્યાદિ 'અન્યાશ્રયે શું ?

અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, ને
બ્રહ્મચર્યા તથા અપરિગ્રહણુચમ છે;
શૌચ, સંતોષ, ને તપઃ સ્વાધ્યાય,
ઇશ્વર-પ્રણિધાન, પાંચે નિયમ છે.

વીર ને ભદ્ર, સુખ, પદ્મ આદિ કઇ,
'કાયનિગ્રહ' થવા આસનો છે;
ઇન્દ્રિયોના મળો ફર કરવા,
ગતિ શ્વાસવિરોધે પ્રાણુચમો છે.

૧ ચિત્તવૃત્તિ નિરોધ માટેનાં. ૨ ક્રિયા. ૩ બીજને
વળગવું. ૪ શરીરને નિયમમાં રાખવાં.

ચિત્તને આજી વિષયોથી,
અંદર કહીં રોકવું પ્રત્યાહાર પ્રમાણે;
વૃત્તિ નિશ્ચલ બની મનતરંગો થવા,
સાવ નિષ્કંપ છે ધારણા એ.

કોઈપણ વસ્તુથી થાવું નિર્વિષયમન,
ધ્યાન તે, એક બસ દ્યેયમાં છે;
ધ્યાન, ધાતા, તથા દ્યેય સંકલ્પથી-
રહિત ઉત્તમ સમાધિ કથાએ.

નિત્ય અભ્યાસમાં આ અનુષ્ઠાનથી,
જન્મ, મરણાદિનાં દુઃખ જાયે;
આત્મ-ચૈતન્યથી આત્મ-ચૈતન્ય,
સાક્ષાત્કર્યે મુક્તિ-આનંદ થાયે.

૫૪ જ્ઞાનચક્ષુ વિનાની વૃત્તિ.

(જુલણા-પ્રભાત.)

કસ્તુરી 'નાભિમાં મૃગલી ભટકી મરે,
કયાં મળે કયાં મળે એ સુગંધિ ?
તેમ ઇશ્વર રહ્યો હૃદય મંદિર મહીં,
જ્ઞાનચક્ષુ વિના વૃત્તિ અંધી.

૨ ચક્રે શ્રદ્ધાંડનો તેમને,
મૃત્તિકા, ધાતુથી કારીગર-સોની ઘડતા;
વિશ્વનો વાસ તેનેજ પામર ગણી,
ક્ષુદ્ર મંદિર મહીં લાવો ધરતા.

નિર્વિકારી, નિરંજન, નિરાકાર જે,
 તેમના અજળ અવતાર કથતા;
 કલેશ કર્માદિથી રહિત શુદ્ધાત્મા,
 તેમનાં જન્મ મરણાદિ વદતા.

વૃષ્ટિથી વિશ્વ આખુંય નવરાવતો,
 તેમને લોટીનું સ્નાન આપે;
 ઊન, રૂ, રેશમે સૃષ્ટિને ઢાંકતો,
 તેમનું શ્વાધલે અંગ ઢાંકે.

જે કને સૂર્ય, ચંદ્રાદિ ઝાંખા દીવા,
 તેમની પાસ ખત્તી ઝગાવે;
 અન્ન, મેવા, જળે પોષતો સૃષ્ટિને,
 તેમને ખાનપાનો ધરાવે.

નારીઓ જગતમાં પુત્રીઓ તેમની,
 સ્ત્રીઓ સીતા, તુલસી, રૂકિમણી કહે;
 ભૂપનો ભૂપ તેને ભોખારી કરી,
 રાસલીલા મહીં નાચ નચવે.

અભાવે લાવ જડમાંહીં ચૈતન્યની,
 આ અવિદ્યાની લીલા ભરી છે;
 આત્મા તત્ત્વને જાણુવો,
 બ્રહ્મવિદ્યાથી એ વેદવાણી ખરી છે.

૫૫

બ્રહ્મચર્યા.

(ગજલ)

બ્રહ્મપૂજક:-અજળ આશ્રય કે પ્રતિમા,
 પ્રભુ રૂપે પૂજાયે શે ?
 ન એકે ધર્મ પ્રતિમાનો,
 પ્રભુથી મેળ કંઈ ખાયે.

છે. પ્રતિમા એક દેશી જડ,
 પ્રભુ વ્યાપક તથા ચેતન;
 ૧નિરાનંદ, જ્ઞાનહિણ પ્રતિમા,
 પ્રભુ આનંદધન સર્વજ્ઞ.

મૂર્તિપૂજક:-ન ઇશ્વર આમ દેખાયે,
 ૨તદર્થે મૂર્તિ મંડાયે;
 કયે તેમાંજ આવાહન,
 પ્રતિમા ઇશ રૂપ થાયે.

(સાખી.)

પ્ર૦પૂ૦-છે ભરપૂર બધે સ્થળે,
વિશ્વાધાર પવિત્ર;
કયાં આવાહન તેમનું,
કર્તુ' બલ હે મિત્ર !

પ્રભુ આકાશની માફક,
રહ્યો વ્યાપક અણુ અણુમાં;
પછી ઘંટી વગાડીને,
ક્રિયાં તેને બોલાવાયે ?

મૂ૦પૂ૦-બધા સ્થળમાં જો વ્યાપક છે,
તો મૂર્તિનીય અંદર છે;
ગણી હાજર તથા નાજર.
પ્રતિમામાં તે પૂજાયે.

(સાખી.)

બ્રૂંપૂં-તો પછી એકલી મૂર્તિમાં,
 કાં દ્યો ઇશ્વર ભાવ ?
 જળ, પુલ, ફળ, ને અન્ન પણ,
 કાં નહિ બ્રહ્મ મનાય ?

પ્રતિમામાંય હાજર તે,
 તથા જળ, ફૂલ, ફળ અન્ને;
 તો શું પ્રભુને પ્રભુ ખાયે ?
 પીયે ? ઉપર ચડાવાયે ?

મૂંપૂં હળાહળ ઝેર પીવાથી,
 એ શિવ વિષકંઠ કહેવાયે;
 પ્રભુને શાંતતા કેવા,
 'જલીય ધારા ચડાવાયે.

(સાખી.)

અંપૂર્ણ-નિત્ય શુદ્ધ-બુદ્ધ-મુક્ત ને,
 નિરંજનજ ભગવાન;
 સ્નાન, આચમનનું ભલા,
 તેને શાનું વિધાન?

નિરામય, પૂર્ણ, અમૃતમય,
 હળાહળ સ્પર્શ તેને શો?
 ન વાડે વૃષ્ટિથી સૃષ્ટિ,
 શું લોટીધાર તે ચાહે?

મૂળપૂર્ણ-‘યથાદેહે તથા દેવે,
 સુભક્તે રાખવી શ્રદ્ધા;
 અતઃ નૈવેદ્ય ને ભોગો,
 પ્રભુ સામે ધરાવાયે.

(સાખી.)

પ્ર૦પૂ૦-જે વિશ્વંભર તૃપ્ત ને,
 પરિપૂર્ણ સહુ કાળ;
 તેને શું છે કામના?
 નૈવેદ્યાના થાળ !

પ્રભુને ભોગ કંઈ ધરવા,
 પ્રભુ અપમાન એ કરવું;
 જમાડે જે જગતભરને,
 પડી છે ભૂખ શી તેને ?

મૂ૦પૂ૦-સજીએ આપણે વસ્ત્રો,
 સજવવાં એમ ઇશ્વરને;
 ન આપણને કદી રાખે,
 ઉઘાડાં એવી આશાએ.

(સાખી)

અંપૂર્ણ-ભયુ' પડયુ' જેના ઉદર,
 વિરાટ આ અદ્વાંડ;
 તેને શે જોઈએ ભલા?
 તુમ્હ વસ્ત્રના 'ખંડ!

રૂ, રેશમ, ઉનનાં વસ્ત્રે,
 જગતને ઢાંકતો પ્રભુ જે;
 નિરાકારી જે અપરંપાર,
 કયા વાઘાથી ઢંકાયે?

અંપૂર્ણ-સુવાસિત પુષ્પમાળથકી,
 સુગંધન ગંધ લેપનથી;
 પ્રભુ કેરું કરી અર્ચન,
 ભક્તી ભાતે રીઝાવાયે.

(સાખી.)

પ્ર૦પૂ૦-જેને નહિ કંઈ વાસના,
 વળી બિલકુલ નિર્લેપ;
 યુગ્મવાસ શે જોઈએ ?
 શે અંદનના લેપ ?

નથી તે પ્રદાને મોહ,
 ન છાતી, હાથ, કે ચરણો;
 પછી નીરૂપને તે કયાં,
 કુસુમ, અંદન અડાવાયે ?

મૂ૦પૂ૦-પ્રકટવી મંદિરે જઈને,
 દીપકની રોશની ઉજળી;
 અનિષ્ટો ફર કરવાને,
 હરિની આરતિ થાયે.

(સાખી.)

અંપૂર્ણ-પામે રવિ, શશી, બ્રહ્મ, અનલ,
 જેથી 'પ્રખર પ્રકાશ;
 તેને તે શે જોઈયે ?
 શુદ્ધ દીપ-ઉજાસ ?

પ્રકાશિત જેની જ્યોતિથી,
 રવી, શશી, વિજળી, અગ્નિ;
 ધુમે તારાની આરતિયો,
 દોંવા ત્યાં શે બતાવાયે ?

અંપૂર્ણ-પ્રભુનો પાર મેળવવા,
 પરિક્રમણ કરો દેહરે;
 ઘણેરો લાભ થોડા એ,
 પરિશ્રમથીજ લેવાયે.

(સાખી.)

પ્ર૦પૂ૦-જાણ્યો જાય નહીં કહીં,
 જેનો પારાવાર;
 કરીએ કેમ પ્રદક્ષિણા,
 અનંત કેરી લગાર?

ભૂમી, સૂર્યાદિ નક્ષત્રો,
 પરિક્રમણા કરે જેની;
 'અનાયાસે બધાં પ્રાણી,
 અરે એમાં ધુમ્મે જાયે.

મૂ૦પૂ૦-પત્ર' પુષ્પ' ફલ' તોયં,
 લઇને ભેટ કંઈ ધરવી?
 પ્રભુની મહેરથી ભરપૂર,
 અમ લાંડાર સૌ થાયે.

(સાખી.)

પ્ર૦પૂ૦-જે ઇશ્વર ત્રૈલોક્યની,
 સંપત્તિનો છે ભૂપ,
 ભેટ દક્ષિણાની લલા,
 તેને શાની ભૂખ?

હીરા-હોમે ભરી પૃથ્વી,
 રતન-મોતી ભર્યા સાગર;
 ત્રિભુવનનાથ એવાનું,
 કુભેટે માન ભંગાયે.

મૂ૦પૂ૦-કરીએ જેમ આવાહન,
 વિસર્જન તેમ કરવાનું;
 સુમંત્રાધીન છે દેવો,
 એ શાસ્ત્રીય શાખ પૂરાયે.

(સાખી.)

અંપૂર્ણ-ખડાર, અંદર, પૂર્ણ છે,
 પરબ્રહ્મ ભરપૂર;
 કયાં તેને કરવો કહો,
 વિસર્જને કંઈ દૂર.

અખંડો એક રસ જે રૂહે,
 ન પરમાણુય કેા ખાલી;
 નથી કયાં? કે વિસર્જનથી,
 પ્રભુ ચાલી દૂરે જાયે!

અતઃ મૂર્તિપૂજા કેરા,
 નકામા ઉપચારો આ;
 “નહિ જ્ઞાનાદ્ ઋતે મુક્તિઃ”
 ઋષિ-આજ્ઞા સ્વીકારો આ.

૫૬ કબીરની બ્રહ્મોપાસના.

(રાગ હોરી)

હું નિજ બ્રહ્મ રીઝાવું,
 બેસી ભજન ગુણ ગાઉં.-હું.

પત્તાં તોડું ન પુષ્પો તોડું,
 ન કોઈ જીવ સતાવું;
 પુલપાનમાં પ્રભુ વસે છે,
 તેને માથું નમાવું.-બેસી.

ગંગા જાઉં ન યમૂના જાઉં,
 ન કોઈ તીર્થે ધાઉં;
 અડસઠ તીર્થ વસે ઘટ અંદર,
 તેમાં ચોળી નહાઉં.-બેસી.

ઔષધ ખાઉં, ન ભુટ્ટી ચાવું,
 ન કોઈ વૈદ્ય જોલાવું;
 પૂરણ વૈદ્ય મળ્યા અવિનાશી,
 તેને નાહી બતાવું.-એસી.

જોગી થાઉં ન જટા વધારૂ,
 ન અંગ લભૂત લગાવું;
 જે રંગ રંગે ખુદ વિધાતા,
 તેજ સુરંગ ચડાવું.-એસી.

દેહરે દોડું ન પ્રતિમા પૂજું,
 ન દેવ-દેવી મનાવું
 ૧ 'એકમેવાદ્વિતીય' બ્રહ્મ' કેરી,
 શુદ્ધ સમાધિ લગાવું.-એસી.

જ્ઞાન-ધનુષ કમ્પીને ઝાલું,
 ધ્યાન કમાન ચડાવું;
 'પડ્ડરિપુઓ ઘટ અંદર પેઠા,
 તેને મારી ભગાવું.-જેસી.

સૂર્ય-ચન્દ્ર જે હોવા ઝગાવું,
 નિજ મન-શયન સજાવું;
 તે પર મારા પ્રભુને સ્થાપી,
 પરમાનંદ મિલાવું.-જેસી.

૨ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર.

૩ મનરૂપી બીજાનું.

(ગજલ)

કવીશ ! બ્રહ્માંડ આ તારું,
 અનેરું કાવ્ય રૂપાણું;
 અનંતાં દિવ્ય પરમાણુતણા,
 'વર્ણુ' રચ્યુ સારું.

* શ્રીયુત ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિએ તેના “ ઉષા ” નામક ઉપન્યાસનાં પ્રકરણુ ૯ માં, મૂર્તિદર્શન, મૂર્તિવાંછના, મૂર્તિ-પૂજા ઇત્યાદિ મૂર્તિવિષયક શબ્દાડંબરથી ભરેલા ચિત્ર વિચિત્ર ભાવો ચિત્રી નિરાકારવાદીઓને “ મૂર્તિ-ભંજકો ” “ આંખો ફાડો ” ઇત્યાદિ ઉપાલંબોથી વંચાવ્યા છે, જેને વાંચીને સ્તવકને આ અને તેની પછીનું સ્તવન સ્તવવાની સ્ફુરણા થઇ આવી. શ્રીમચ્છંકરાચાર્યના જગન્મિથ્યાત્વવાદ કે અસત્કાર્યવાદની સામે સત્કાર્યવાદનાં સ્થાપનરૂપે બ્રહ્માંડ-મૂર્તિ-કાવ્ય-દર્શન-વાંછના આદિનો વિરોધ નથી, પરંતુ બ્રહ્માંડમૂર્તિ કે વિરાટ કાવ્યના

કડીયો ભૂ, ભૂવઃ, સ્વરૂને,
મહુ, જન, તપઃ સત્યતણી;
બનાવી સપ્ત લોકરૂપે,
‘પાંચતન્માત્ર-માત્રા મહીં.

છદ્મ ભાવની જાળમાં ઉચ્ચ બ્રહ્મસ્વર્ગને લપેટી તેને
આધુનિક પામર મૂર્તિપૂજનરૂપ અજ્ઞાનાન્ધતમઃથી ભરે-
લા ખાડામાં સફાઈથી સરકાવી દેવામાં આવેલ છે,
જેમ કરતાં હાડયામની ઉપાસક ચર્મચક્ષુને
પુષ્ટિપંથમાંજ પોષાવા દઈ, માનો, જ્ઞાનચક્ષુને ફાડવા
બોધવામાં આવેલ છે; જેના પરિણામે યુગાંતરોમાંય કાષ્ઠ
સુરદાસ તો ભાગ્યેજ થાય કે ન થાય પણ માટી ચામડીની
મૂર્તિ સમાધિમાં સાપ મુરદાંની યોગક્રિયા સાધનારા વામી
બિલ્વમંગળો તો અનેક પાકી નીકળવાનો ભય છે
જેને અટકાવવા આ સ્તવનો.

રવિ, શશી, તારકા ગિરિઓ,
 નદી, નદ, સાગરો, તરૂઓ;
 લતા, ફળ, ફૂલ, પ્રાણિગણો,
 કવિતાના અલંકારો.

નિકળતો એ કવિતાથી,
 મધુરધ્વનિ તુજ મહિમાનો;
 સુખદાનંદ-રસ ટપકે,
 પીતાં કાવ્યામૃતાં પાનો.

ગગનપત્રે, વિદ્યુત્તેજે,
 કલમવાયુ, અપ્સાહીમાં;
 ઝખોળી તેં લખ્યું મહાકાવ્ય,
 ભૂમી-^૧મસીશોષણી કરી ત્યાં.

તને ન પઢી વિરાટકૃતિમાં,
 દક્ષા દ્યે શૂન્ય મૂર્તિમાં;
 બનાવટી ક્ષુદ્ર જનકૃતિમાં,
 તે ફાટે સુર નિજ નમનાં.

કર્તાની ઓળખ.

(ગજલ)

જગત્ કારીગિરી પ્રભુની,
પ્રભુને ઓળખો તેમાં;
સુરચના મૂર્તિમંત ખડી,
ઉઘાડો દિવ્ય ત્યાં 'ચશમાં.

કૃતિપરથીજ કર્તાની,
ખરી પીછાણુ તો થાયે;
જગત્પ્રતિમાથી ઇશ્વરની,
'મનુરની અન્ય પ્રતિમાએ.

૧ આંખો.

૨ પાથરની મૂર્તિથી તેના કર્તા મનુરની પીછાણુ થાય છે.

મહિર પ્રહ્લાંડનાં તેજે,
 સોહાયે પ્રહ્લ-ચેતનતા;
 બનાવટી દેવળે પેસ્યે,
 જણાયે શૂન્યતા, જડતા.

ગગન આદિનાં દર્શનથી,
 અહાયે ઇશ-વ્યાપકતા;
 સિંહાસન-ચોકી ઉપર તો,
 પ્રતિમા કેરી પામરતા.

વિલોકયે વિશ્વનાં ચિત્રો,
 વિકાસે 'આત્મચિતિ-શક્તિ;
 જનમલર પૂજતાં જડતા,
 બને ઉલટી પત્થરવૃત્તિ.

ઝરણુ, નદ, સિંધુ-અર્ધ્યથકી,
 કુસુમ, ચંદન-સુગંધિથી;
 નક્ષત્રોની એ આરતિથી,
 પ્રભુને પૂજતી પ્રકૃતિ.

વરણુ ને શબ્દના મેળે,
 અરથથી જ્ઞાન તો થાયે;
 પરંતુ શૂન્ય સંકેતો,
 ઘુંટયા કીધે શું કળ થાયે?

સુશબ્દોના અરથવાળી,
 વિરાદ કવિતા આ અક્ષરની;
 પરંતુ હ્રુદ મૂર્તિ તો,
 નિરક્ષરી કૃતિ મનસ્વરની.

ન માનવી-હ્રુદ મૂર્તિથી,
 પ્રભુનું માપ લેવાયે ?
 ભક્ષા જે દળ લીસોટાથી,
 કવિનું કાવ્ય કદવાયે ?

વિસદ જાદાંડ હીસાજે,
 આણુસમી પૃથ્વી લેખાયે;
 અરે ત્યાં કયાં મૃદ મૂર્તિથી,
 અનંતને પાર પામાયે !

છતાં ભુલી 'અલ-સત્સરવર,
 જુવે જુઠી અંઝવાં-મૂર્તિ,
 છતી આંજે લઈ હીવે,
 પડે કૂપે ભલે 'સુમતિ.

૫ માટીની મૂર્તિથી. ૬ અલ રૂપી સત્ય સરોવર.

૭ ડાહ્યા.

૫૬ જીવન રથ પ્રભુને સોંપવા.

(રાગ હોરી.)

પ્રભુ ! હું મુજ જીવન-રથ
સોંપું તારે હાથ,
ચલવતુજ મરજી માફક નાથ !૦-જીવન.

મદારી માયાની ઇન્દ્ર જાળે,
ઇન્દ્રિય અશ્વ ફલાંગે;
ડર લાગે કે રખે ન રથને,
ખાડે પટકી લાંગે,
તેને વાળ તું ઝટ 'સત્પાથ'૦-જીવન.

મુજ મનની આ ચામ-લગામ થ,
અઠ્ઠડ થઇ તુટી જાશે;
તારા રને હ-સ્પર્શ થાતાં,
મોંઘ સમી મુલાયમ થાશે.
'કરમાં ગ્રહી તે કર તું કૃતાર્થ'૦-જીવન.

મારો પામર રથ તુજ સામે,
 મરતાં લલજા ભાસે;
 પણ આશા છે કે શ્રીચરણ,
 અડકતાં દિવ્યજ થાશે,
 'લવાટવી ચિરવા દે સંગાથ૦-જીવન.

ભારત લોક નિત્યો રણ અર્જુન,
 કૃષ્ણ મહાત્મા સાથે;
 'હિલય લોકપર મુજ જય,
 સારથિ તું પરમાત્મા માથે.
 તો કર અનાથને તું 'સનાથ૦-જીવન.

૬૦ નાહ બ્રહ્મને વિનતિ.

(પિયુ પરદેશીને કહેજો પ્રણામ અમારા.)

પ્રભુ ! સંગીતમય !

પૂરી કર ઇચ્છા તારી,

તું નાહલીલા કર તારી૦-પ્રભુ.

તુજ જ્યોતિ-કિરણાંગુલિ થકી,

મુજ હિલ-સિતાર બળવ તું;

તુજ અલબનાદી બ્રહ્મ-સંગીતિ,

મસ્ત થઇ રણકા રૂં હું.

નહિતર ખબર કેાને, ?
 કયે' મુજ પ્રાણ તારો તુટશે;
 તુજ દિવ્ય 'આલા પો,
 રખે જગને સુણાવા રહી જશે.

મુજ અંગ અંગની વાટયને,
 તુજ 'સ્નેહ રસથી હે ભરી;
 જેથી ખળી તુજ ભોમમાં,
 તનને કહ' હી પાવલી.

જગની અમાસ ઉઝળી,
 સુખથી પછી જાઉં લલે ઠરી;
 'ત્યાં હિન્દ લાલે,
 પુણ્ય ઇન્દુ-ખીન્દિ
 ઝળહળશે ખરી.

મા ગું કે વિશ્વ માં,
 ભારતગૌરવ, 'શાન્તિસૌરભ,
 ફરીને હે તું પ્રસારી.-પ્રભુ.

૩ ત્યાં ભારત લલાટમાં પાવન ચન્દ્રેખી ચાંદલો ઉગશે
 અર્થાત્ અમાસ પછી શુક્લપક્ષ શરૂ થશે.
 ૪ શાન્તિરૂપી સુગંધિ.

૬૧

તુંહિતુંહિ.

(ગજલ)

પ્રહ્લાંડની છળી ફાંકડી,
 આપે સ્મૃતિ તારી હરિ!
 'અણિમા, 'ગરિમા, સર્વમાં,
 બાસે ખુબી તારી હરિ!

આ કાશના મેદાનમાં,
 પુટખોલ ઉછળે 'જ્યોતિના;
 તેમાં 'સહસ્રપદી,
 અજબ ઠોકર દીસે તારી હરિ!

૧ ઝીણું, નાનું. ૨ મ્હોટું ૩ નક્ષત્રોના.
 ૪ હજારો પગની.

આ રવિ શશીના ઉદય અસ્તો,
 તુજ ^૧નિમેષોન્મેષ છે;
 ઘડ, વીજ ચમકારે રમે,
 ચંચળ કીકી તારી હરિ !

^૨સુવસંત-વચ્ચ-બહારમાં,
^૩રત્નાકરો-શૃંગારમાં;
^૪ગિરિહસ્તીઓની હારમાં,
 સ્વારી ચડી તારી હરિ !

વિજળીની દીપ્ત મસાલથી,
 મેઘગર્જન-^૫નજ્જારથી;
^૬જવાળામુખાતશખાજીથી,
 વાહ ^૭સત્કૃતિ તારી હરી !

૫ આંખના પલકારા, ૬ વસંત ઋતુરૂપી વચ્ચના
 ભલકામાં. ૭ સમુદ્રોના અલંકારોમાં. ૮ પર્વતો
 રૂપી હાથીઓની હારમાં. ૯ નગારાંથી. ૧૦ જવાળા-
 મુખી પહાડરૂપ આતસખાજીથી. ૧૧ સત્કાર.

સંધ્યાની મખમલ લાલ જાજમ,

ચાંદની-રેશની થઈ;

^{૧૨}ગ્રહ માંડલિક દરબારમાં,

બેઠક બની તારી હરિ !

^{૧૩}સિંધુ, ^{૧૪}સરિત, ઝરણાં, ^{૧૫}સરસ,

તુજ ^{૧૬}ગેબી ગાણાં ગજવતાં;

^{૧૭}કલ્લોલ-નૃત્યે ^{૧૮}હવાઈ સીતારી,

વાહ તારી હરિ !

૧૨ તારાઓ ૩૫ ખંડીયા રાજાઓના દરબારમાં.

૧૩ સમુદ્ર. ૧૪ નદી. ૧૫ સરોવર. ૧૬ રહસ્યમય

ઉંડાં. ૧૭ મોજાઓનાં નાચમાં ૧૮ હવા

૩૫ સીતાર.

શિશુ ઘેલુડાંના 'લાસ્યમાં,
 પુલડાંતણા શુચિ હાસ્યમાં;
 અલિ-^૧કમલ, 'જલ-મીન વિલાસે,
 રાસ લીલા તારી હરિ!

પતિ પ્રતિ સતીના શીલમાં,
 સત્યાગ્રહીના દિલમાં;
 બહાદૂરના રણ ખેલમાં,
 એ ધીરતા તારી હરિ!

'જ્યોત્સ્નાતણા મલકાટમાં,
 'મલયાનિલી પમરાટમાં;
 સતીરમણીના રસ 'નાટ્યમાં,
 એ મધુરતા તારી હરિ!

૧ નાયમાં. ૨ શ્રમર ને કમળ. ૩ જળ ને માછલી.
 ૪ ચાંદનીનાં મૃદુ હાસ્યમાં. ૫ ચાંદનગિરિના પવનની
 સુગંધિમાં ૬ રસિક ખેલમાં.

‘ગુલગુલાળે ગુલગુલ ખિલે,
 ‘આમ્રકુંજે કાચલ ‘કૂંજે
 એ ખિલનમાં ને કૂંજનમાં,
 આનંદતા તારી હરિ.

પ્રભુના પુણ્યાત્મા ૧૦ ભૂત્યમાં,
 નિષ્કામીનાં શુભ કૃત્યમાં;
 ભૂમિ-લક્ષ્મીનાં વીર મૃત્યુમાં,
 એ શાંતતા તારી હરિ !

આખી પ્રકૃતિની એપડીનાં,
 ૧૧ સુજન-પાનાં મેં પઢ્યાં;
 “૧૨ તુંહિતુંહિ” અક્ષર સૌંદર્યની,
 ૧૩ રોનક ઝળે તારી હરિ.

૭ ગુલાબના ફુલમાં. ૮ આંખાવાડિયોમાં. ૯ ખેલો.
 ૧૦ સેવકમાં. ૧૧ રચનારૂપી પૃષ્ઠો. ૧૨ તુંજ તુંજ,
 ૧૩ ભભકો.

સતી સંગીતાવલિ.

સ્ત્રીઓમાં કર્તવ્યનિષ્ઠા, સ્વદેશ-સ્વજનતિપ્રિયતા તથા શુદ્ધસ્વતંત્રતા રેડનારી કવિતાઓ. મૂલ્ય બાર આના.

શંકર સંગીતાવલિ.

સ્વદેશ, સ્વધર્મ તથા ઇશ્વરમાં શુદ્ધભક્તિ ઉત્પન્ન કરનાર અને સામાજિક સુધારાના યુદ્ધમાં શૂરવીરતા તથા સત્યનિષ્ઠા આપનાર, વીર રસ પ્રધાન કાવ્યગ્રંથ. મૂલ્ય દસ આના.

કન્યોપનયન વિધિ.

સ્ત્રીઓને યજ્ઞોપવીત (જનોબ) થી લઇને સર્વપ્રકારના વૈદિક સંસ્કાર તથા વેદ-બ્રહ્મવિદ્યાનો સંપૂર્ણ અધિકાર બતાવનાર અખંડનીય શાસ્ત્રાર્થ-ગ્રંથ. મૂલ્ય ૬ આના.

સમાજ.

કવીશ્વર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના સમાજ નામક ગ્રંથનો ગુર્જર અનુવાદ જેમાં સમાજ વિષયક ઉત્કૃષ્ટ નિબંધો છે. મૂલ્ય છ આના.

દયાનંદ આખ્યાન.

ભારતભાસ્કર દયાનંદનું ગદ્યપદ્યમાં અપૂર્વ બોધ અર્પણું જીવનચારત. મૂલ્ય ત્રણ આના.

સન્દેશા-સ્તવનાંજલિ. મૂલ્ય એક રૂપિયા.

આર્યજીવન.

વૈદિકતત્ત્વજ્ઞાન, સમાજશાસ્ત્ર, કેળવણી, સાહિત્ય તથા દેશોદ્ધારના ઉચ્ચ વિષયોને ચર્ચાતું માસિક. વાર્ષિક મૂલ્ય સવા બે રૂપિયા.

મળવાનું સ્થળ-અધિષ્ઠાતા-કન્યા ગુરુકુળ.

છટોડા. (બરોડા) ખી. ખી. રેલ્વે.

અથવા-પુસ્તકાલય-આર્ય પ્રતિનિધિ સભા.

મુંબઈ નં. ૪.

